

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

[PROF. DR. ÂDEM CEYHAN'A 60. YAŞ ARMAĞANI]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1490271

Cilt: 7 Sayı: 2 Haziran 2024

ss. 710-746

Makalenin Geliş

Tarihi

26/05/2024

Makalenin

Kabul Tarihi

05/06/2024

Yayın Tarihi

30/06/2024

BÂKÎ'NİN ŞİİRLERİNDE RİND VE ZÂHİD ÇATIŞMASI

Halil Sercan KOŞİK¹

Muhammet H. CANKURT²

ÖZET

Bâkî, 16. yüzyılda yaşamış olup Osmanlı klasik şairlerinin en büyüklerinden sayılmaktadır. 1626-27 yılında İstanbul'da doğan şair; zekası, yeteneği ve şairliği ile hâlâ kendinden söz ettirmektedir. Kanuni Sultan Süleyman'la olan samimi ilişkisi bilinen şairin Sultan'ın ölümünden sonra kaleme aldığı mersiye, klasik şiirin şaheserlerinden kabul edilir. Bâkî'nin en çok bilinen yönlerinden biri de âşıkâne ve özellikle de rindâne gazellerindeki rindliğidir. Klasik rind ve zâhid çekişmesi, Divânı'ndaki gazellerinde epeyce yer edinmektedir. Gazellerindeki rind edâ, bazen şairin gerçek hayattaki kimliği olarak anılmaktadır. Ancak bazı araştırmacılar, bahs edilen bu rindliğin, klasik edebiyat geleneğinin bir parçası olarak anılması gerektiğinden söz etmekte ve gazellerindeki rind edâyâ bakarak Bâkî'nin hayatına ve karakterine yönelik çıkarımlar yapmanın çok da isabetli olmayacağı yönünde görüş bildirmektedirler.

Bâkî'nin şiirlerinde rind ve zâhid tipi -birçok klasik şairimizde olduğu gibi- farklı isimlerde de ortaya çıkmış olup her iki tipin de türevlerinin -Bâkî'ye has olarak- zengin bir repertuar oluşturduğu dikkat çekmektedir. Biz, çalışmamızda Bâkî'nin şiirlerinde

¹ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD., sercankosik@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9239-3002

² Doktora Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Eski Türk Edebiyatı ABD., muhammeth.can68@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3486-104X.

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

[Prof. Dr. Âdem CEYHAN Armağanı]

Cilt: 7 Sayı: 2 Haziran 2024 ss. 710-746

-bilhassa gazellerindeki- geleneksel rind ve zâhid çekişmesini ihtiva eden bu beyitleri tek tek tespit edip onları bir inceleme ve yorumlamaya tabi tuttuk. Böylece şairin edebî kimliğinin daha iyi bir şekilde belirlenmesine katkı sunmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Bâkî, divan, rind, zâhid, çatışma.

THE CONFLICT OF RIND AND ZAHID IN BAKI'S POEMS

ABSTRACT

Baki, who lived in the 16th century, is considered one of the greatest classical poets of the Ottoman era. Born in Istanbul in 1626-1627, the poet still makes a name for himself with his intelligence, talent, and poetry. His elegy written after the death of Sultan Süleyman the Magnificent, with whom he had a close relationship, is considered one of the masterpieces of classical poetry. One of the most well-known aspects of Baki is his rind, especially in his gazelles. The classical conflict between rind and zahid has a significant place in the ghazals in his Divan. The rind style in his ghazals is sometimes referred to as the poet's identity in real life. However, some researchers say that this rindness should be considered as part of the classical literary tradition and they express the opinion that it would not be very accurate to make inferences about Baki's life and character based on the rind tone in his ghazals.

In Baki's poetry, the rind and the zahid types -as in many of our classical poets- also appeared under different names, and it is noteworthy that the derivatives of both types -unique to Baki- constitute a rich repertoire. In our study, we identified these couplets, which contain the traditional conflict between rind and zahid in Baki's poems, especially in his ghazals, one by one and subjected them to an analysis and interpretation. Thus, we aimed to contribute to a better understanding of the poet's literary identity.

Keywords: Bâkî, divan, rind, zahid, conflict.

GİRİŞ

Rind ve zâhid arasındaki husumet, muhtemelen çok eski zamanlara kadar gitmektedir. Daha çok sosyal hayatta karşımıza çıkan bu çatışma, zaman içinde edebiyata yansımıştır. Nitekim Osmanlı dönemine baktığımızda fakîhlerle sūfilerin "Fakılar" ve "Sivâsiler" isimleriyle bu açıdan kısır tartışmalara girdiği hepimizin malumudur. Rind ve zâhid rekabetine eğilen her araştırmacının bu örneğe atıfta bulunduğuna şahit olmaktayız. Asıl konumuza girmeden önce rind ve zâhid tiplerinin edebiyatımızdaki ve özelde de şiirimizdeki karşılığını tam bir şekilde anlamamız gerekmektedir.

Klasik şairlerimize genel olarak baktığımızda “zâhid” kelimesinin karşılığı olarak bazen “nâsîh, müftî, hoca, hâce, sûfî, sofu, sofi, vâiz, imâm” gibi kelimeler kullanılırken; “rind” kelimesine karşılık olarak da “âşık, dervîş, ârif, ehl-i dil” gibi sözcükler kullanıldığını görüyoruz. İsimler değişse de tavırların değişmediği divanlardaki şiirlerden rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Tarihin en eski devirlerinden beri insanların fitratlarıyla alakalı olarak farklı anlayışlar ortaya çıkmıştır. Bu farklı anlayışları ortaya çıkaran unsur, insanoğlunun yaradılıştan gelen kendine has hususiyetleridir. Fitraten aynı meşrepteki insanlar bir araya gelerek sosyal bir sınıf oluşturmuştur. Hâliyle mizaç ve görüş farklılığının ortaya çıkardığı bu sosyal gruplar arasında bazı çekişmeler yaşanmıştır. Rindler ve zâhidler arasındaki ezeli çekişmeyi de bu bağlamda düşünebiliriz. Sosyal gruplar arasındaki rekabetin edebiyat dünyasına taşınması kaçınılmazdır. Ancak şunu hiçbir zaman unutmamalıyız ki edebî eserler her ne kadar topluma ışık tutsa da onlarda karşımıza çıkan hayâlî tiplerin tıpatıp aynısını toplumda bulmamız her zaman mümkün değildir.

Ahmet Atilla Şentürk’ün (1996: XV) de belirttiği üzere meşrep farklılığından dolayı toplumda *türlü hizipler* ortaya çıkmış (ve toplumun içindeki gerçek karakterleri tamamen temsil etmemekle birlikte edebî eserlerde de farklı hiziplerin mümessilleri kendilerine yer bulmuştur. Peygamberimizden sonra ortaya çıkan tasavvuf ekolleri, Allah’ı “sevgili” olarak adlandırmışlardır. Allah’ın korkulan değil de sevilen bir varlık olarak düşünülmesi ve adlandırılması, bazı kişileri Kur’ân’ın emir ve yasaklarına uyma, onları uygulama ve uygulatmada ihmale düşüreceği fikrine sevk etmiştir. Bu bakımdan sevgiyi/aşkı merkeze alan grubun edebiyata yansımalarını “rind”; korku eksenli hareket edenlerin de “zâhid” olarak isimlendirildiğini söyleyebiliriz. Lakin her iki tipin birleştiği noktanın Allah’a yaklaşmak ve onun rızasını kazanmak olduğunu asla unutmamalıyız.

Bâki’nin şiirleri merkeze alınarak sözü edilen bu iki zümre arasındaki mücadeleye yer vermeden önce ilk olarak zâhid tipinin birtakım özelliklerini sıralayıp sonra da ona göre edebiyatta daha makul bir tip olarak öne çıkan rind tipinin vasıflarını belirtmekte fayda vardır.

Zâhid, İslam’ın temel kaynakları olan Kur’an (Kitap) ve Sünnet (Peygamberimizin söz ve fiilleri) ekseninde hareket ettiğini iddia eden bir tiptir. Ancak Kitap ve Sünnet’ten anladıkları biraz farklıdır. O, her şeyde tamamen akli merkeze alır. Meşrep ve anlayış farklılığından dolayı rind grubuyla devamlı çatışma halindedir. Rindlere göre dinamik hareket etmez. Zâhidin adlandırılışı

konumuna, mesleğine ve aktivitesine göre yer yer değişir. O, müsamahasız, hoşgörüsüz, kaba ve anlayışsızdır. Bu niteliklerini en iyi “sofu” ismiyle taşıdığı görülür. Şarabın şiddetle karşısında yer alır. Şaraptan söz edilmesinden bile rahatsız olur. Şarapla anılan kişiyi tekfir eder. Kurallara sıkı sıkıya bağlıdır. Dinî kurallara uymayan ve dinî kurallar karşısında gevşek ve laubali olanlara kin güder. Zâhid, müsamahasız tavırlarından dolayı gittikçe yalnızlaşır. Zâhid zümresinin karşısında akli değil de aşkı temsil eden zümre rind zümresidir. Rind son derece müsamahalı, hoşgörülü ve anlayışlıdır. Kurallardan sıyrılmıştır ve kurallara bağlı kalmak istemez. Rahat yaşamak ister. Rind tipi için en çok kullanılan isim “âşık”tır. Şaraba tutkundur ve ona olan tutkunluğu sayesinde kendinden geçer. Böylece dünyanın teferruat kabilindeki birtakım prangalarından kurtulur. Onlara “aldırmadan yaşama gücünü” bulur. (Durmaz, 2013: 65). Yine şaraba tutkunluğu ekseninde devamlı zâhide sataşır bazen onunla alay eder bazen de onu küçük görür. Allah’a korku refleksi değil sevgi refleksi yaklaşılması gerektiğine inanır. Bu nedenle Allah’ı sevgili olarak tarif eder. Bu düşünceyle, sevgili etrafında oluşan tabirleri Allah’ı tarif ederken kullanır. Dolayısıyla bazı tabirlere sembolik manalar verir, istiareli anlatımları tercih eder. Rindin oluşturduğu bu tarz, bütün İslam milletlerinin şiirinde ortaktır. Şentürk, tasavvufi duyuş ve düşünüşlerini geniş kitlelere anlatmak ve aktarmak niyetinde olan mutasavvıflarla eski şiir geleneklerini sürdürmek isteyen edebî çevrelerin rind tarzını geliştirdiğini; “*Allah’ın bazı sıfatlarının zülf, göz, kaş vb. güzellik unsurlarıyla sembolize edilmesiyle oluşan bu ‘irfânî’ tarz[ın], Doğu şiirine dünya edebiyatlarında eşine rastlanmayacak ölçüde zengin mana ve hayâl boyutları kazandırdı*”ğın (1996: XVII) belirtmektedir.

Rindin terminolojisinde Allah, Peygamber, sultan, yakın bir dost ve merhametle yaklaşılacak her birey, “sevgili” ve “güzel” olarak isimlendirilmiştir. Bu isimlendirme elbette ki zâhidin hoşuna gitmemiştir. Sevgiliye ve güzele duyulan aşkın şarapla özdeşleştirilmesi ve rindin aşkında laubali tavırları zâhidi çileden çıkarmaktadır. Rind olan âşık, kuralları tanımayan özgür yaşantısını zâhidin tavırları yüzünden tadını çıkararak yaşayamaz ancak zâhidi de çok ciddiye almaz. Yerine göre zâhide karşı çok acımasızdır. Rinde göre zâhid, aşkın âşığı soktuğu halet-i ruhiyeden hiçbir şey anlamaz. Rindi çapkınlık yaptığı için yerden yere vuran zâhid, kimi zaman fırsatını buldukça gizli gizli çapkınlık yapmaktan kendisi de geri durmaz. Farklı kılıkta meyhaneye gider ve şarap içer.

Rindin dilinde -her zaman olmamakla birlikte- şarap, ilâhî aşkı karşılar. Meyhane (harâbat), aşkın işlendiği tekkeler gibidir. Meyhanedeki sâkî, ilâhî aşkı aktaran tarikat şeyhinden başkası değildir. Hatta rindin aşkı sadece ilâhî

aşkı değil daha genel bir aşkı temsil etmektedir.³ Rind tavırlı âşık, aslında hakikate âşıktır. O, devamlı rûhî huzuru ve coşkunluğu arar.⁴ Rind, zâhidin de inat etmeyip meyhaneye gelmesini, sâkinin elinden şarap içmesini ister. Sık sık ona bu teklifini yeniler. Ancak zâhid her teklifte, “kâfir”i imana davet eder. “Hristiyan putunu andıran sevgiliye iştiyakla bağlanan, günah olduğunu bilmesine rağmen inatla ona olan sevgisini azaltmayan” birinin İslam’a ve imana daveti -ayrıca- kaçınılmazdır. (Durmaz, 2003: 107-108)

Rinde hiç hoş gelmese de zâhid, kendisini dinin koruyucusu olarak görür. Rinde karşı duruşu, iyiliği emretme ve kötülüklerden men etme olarak algıladığı için huzurludur. Rindi her “laubali hareketi”nde uyarır, tenkit hatta tekfir eder.

Rind, bazen sırf kızdırmak için her zamankinden daha fazla melâmî tavırlar içerisine girer. Namusu ve şerefi önemsemez. Zâhide göre kendisini daha rahat ifade eder. Zâhid fasit bir daire içerisinde dönüp dolaşır. Zâhidin öğretim seviyesi zâhirde yüksektir ancak eğitim seviyesi oldukça düşüktür. Dar görüşlüdür. Rinde göre dili güzel kullanamaz, kendisini de ifade etmekten acizdir. Rind, zâhidin bu özelliklerini bildiği için onu küçük düşürmekten zevk alır. Zâhidin karşılık veremeyip kendisini ifade edemeyeceğini bilir.

A. Rind ve Zâhid Çekişmesinin Bâkî'nin Şiirlerine Yansıdığı Örnekler

*Sakın mey dirsem ey zâhid mey-i engûri fehm itme
Hüner esrâr-ı ma'nâ anlamakdur lafz-ı muğlakdan
(Bâkî)*

Bâkî'nin hayatına dair bilgilerin birçok çalışmada ele alındığı; onun sanatına ve edebî yönüne temas eden pek çok bilimsel çalışmanın yapıldığı herkesin malumudur. Bu nedenle bizim de çalışmamızda yararlandığımız bu kaynaklardan bir kısmını sadece dipnotta vermekle yetineceğiz.⁵ Şairin edebî karakterine ve şiirlerindeki tarzının hayatına yansımaları üzerindeki birtakım tartışmalara ise -incelediğimiz beyitlerle ilişkilendirerek- yer yer atıfta bulunacağız.

³ bk. (Şentürk, 1996: XVIII)

⁴ bk. (Karaismailoğlu, 2019: 185).

⁵ Bâkî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında bk. (Küçük, 2019), (Küçük, 2016), (İpekten, 2008), (Çavuşoğlu, 1999: 537-540), (Çavuşoğlu, 2001), (Doğan, 2002), (Gölpınarlı, 2014), (Ergun, 1935), (Kaplan, 2016), (Kaplan vd., 2022), (Öztürk, 2007), (Öztürk, 2019), (Tarlın, 2003), (Kaya 2016), (Koşık, 2018). Daha ayrıntılı bir bibliyografya dökümü için bk. Aktaş, 2018: 876-913).

Bâkî'nin şiirlerinde rind ve zâhidin ezeli çekişmesine konu olan beyitleri bu gelenek dairesinde incelemeyen önce her iki kelimenin onun divanındaki türevlerine [anlam-kullanım alanı olarak aynı tür görevde] bakmak yerinde olur. Zâhid kelimesinin *Bâkî Divanı*'ndaki türevleri şunlardır: nâsîh, müftî, hoca, hâce, fâkih, imâm, sûfî, sofu, sofi, vâiz, şeyh, şeyh-ı sâlûs, 'akl-ı dâniş-endûz, nâdân, bî-basar, ehl-i zerk, ashâb-ı riyâ, ehl-i riyâ, nâm u neng ehli, erbâb-ı zâhir, ashâb-ı zühd, mollâ, mollâ-yı 'asr, riyâkâr, münâfık.

Rind kelimesinin Bâkî'nin şiirlerindeki türevleri ise; âşık, dervîş, ârif, âkıl, Hak âşığı, harâbât ehli, mezâk ehli, abdâl, hakîm, dâna, ibn-i vakt, erbâb-ı dil, erbâb-ı 'aşk, 'aşk ehli, hüner ehli, bezm ehli, derd ehli, mahabbet ehli, şevk ehli, zevk ehli, erbâb-ı safâ, ehl-i terk, erbâb-ı nazar, ehl-i tecrîd, ehl-i nazar, ehl-i dil, ehl-i hâl şeklinde zikredilebilir.

Bununla birlikte yukarıdaki paragrafta verdiğimiz bu türevlerin tamamının rind ve zâhid kişi ve kavramlarını nitelendirdiğini iddia edemeyiz. Örneğin aşağıdaki beyit, Bâkî'nin "Der-medh-i Sultân Murâd Hân 'aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân berây-ı tehniye-i kudûm-ı ciger-gûşe-i Şâh-ı 'Acem" adlı kasîde nazım şekliyle yazdığı medhiyesinden alınmıştır. Söz konusu kasîde, Sultan Murad'ın İran seferinden dönüşü sebebiyle yazılmış bir kudûmiyyedir. İlgili kasîdenin onuncu beytindeki "dervîşler" demek olan "dervîşân" kelimesini, rind ve zâhid çekişmesinin bir mahsulü olarak değerlendirmek pek mümkün değildir. Çünkü buradaki "dervîşân" kelimesinin terminolojik anlamda rind kimseleri kastettiğine dair herhangi bir karine yoktur. Nitekim aynı kasîdenin bir sonraki beytinde yer alan "ârifler" için de bu durum geçerlidir. 10. beyitte Murâd Hân, dergahının kabesine padişahlarla ve dervîşlerin geldiği kainatın talih kıblesi olarak nitelenir. Yani onun Kabe'ye benzeyen kapısına sultanlar yanında dervîşler de sığınmaktadır. 11. beyitteki ârifler ise, adalet yurdunun (Sultan Murâd'ın ülkesi) şehrini (İstanbul'u) bir kez seyrettikten sonra artık dünyanın en mamur ülkesi onlara viran olmuş bir köy gibi gelir. Adalet yurdununun başkenti olan İstanbul'u müdrük gözlerle izleyen ârifler, muhtemelen orada irfana dair de birçok malzemeyi devşireceklerdir.

Hân Murâd ol kâ'inâtuñ kible-i ikbâli kim
Ka'be-i dergâhına şâhân ü dervîşân gelür
(K. 6/10)⁶

Şehr-i dârü'l-mülk-i 'adlin seyr iden 'âriflere
Hitta-i ma'mûre-i 'âlem dih-i virân gelür
(K. 6/11)

⁶ Beyitler Sabahattin Küçük'ün neşrinden alınmıştır. bk. (Küçük, 2019).

23. kaside “Kaside-i diğer be-nâm-ı Hâce-i Sultân Selîm Hân” başlığını taşır. Medhiyede övülen Sultan II. Selim, zamanın fâzılı, halkın çok sevdiği âkil bir zât, namı yüksek ve eşi olmayan ârif olarak anılmaktadır. Kasidedeki “ârif” kelimesinin kasidenin ruhuna uygun olarak “ilim ve irfan sahibi kişi” anlamında kullanıldığı ve rind manasına dair herhangi bir karineye sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Ol fâzıl-ı zamâne lebib-i habîb-i halk
Ol ‘ârif-i yegâne edîb-i bülend-nâm
(K. 23/14)

Yaptığımız araştırma ve incelemelerde rind ve zâhid çatışmasına Bâkî’nin daha çok kasidelerinden ziyade gazellerinde rastladık. Bununla birlikte şairin kasidelerinde rind veya zâhid kavramlarına hiç yer vermediğini söyleyemeyiz. Örneğin Sabahattin Küçük’ün hazırladığı Bâkî Divanı neşrindeki 11. kaside nasihat içerikli bir manzume olmakla birlikte bu kasidesinde şairin rind-meşrep bir edâya büründüğü göze çarpar. Daha ilk beyitte gönlüne sevgilinin la’l gibi dudağını hayâl edip uzlet köşesini çekilmesini öneren şair, 2. beyitte ise dert tahsilinden geçmiş kimselere rindane bir şekilde harâbat yani meyhane yolunu gösterir. Aşağıdaki 3. beyitte ise “Eğer belâ oku dokunursa iftiharla göğsünü ger. Soyundun, rindlerin bölgesine girdin [artık] meydanın yiğitlerinden ol!” diyerek meyhane meclisine soktuğu âşığı artık bu yolun hakkını vermeye çağırır.

Tokinsa tîr-i mihnet ger mübâhât ile göğsün ger
Soyunduñ ‘arsa-i rindâne girdün merd-i meydân ol
(K. 11/3)

İlgili şiirdeki bu beyitleri salt tasavvufi beyitler olarak görebileceğimiz gibi ilâhî bir aşkı da içine almakla beraber asıl varlığın sırrını arayan, hakikî bir coşkunun ya da huzurun peşinde koşan daha genel bir bakışın mahsulü olarak da değerlendirebiliriz. Nitekim Bâkî’nin edebî görüşü üzerine kafa yoranları epey tekrara düşmekle eleştiren Adnan Karaismailoğlu da Bâkî’nin bu refleksine dikkat çekmiştir (2019:165-169,175,185). Bu bakımdan “Soyunduñ arsa-i rindâne girdün merd-i meydân ol” diyen rind şairin aşkı, muhtemelen çerçevesi çok daha geniş bir aşkı ve bu geniş çerçeve “rindâne, şühâne, âşıkâne ve sūfiyâne” tarzlarının hepsini içine alan geniş bir perspektifi barındırıyordu. Bu bakımdan onun rindliğini sadece “açık tabiatlı, şuh, şen” diye yorumlayıp epiküryen adlandırmasıyla geçiştirmek yüzeysel bir yorum olsa gerektir.

Bâkî'nin rindaneliği ya da rind-meşrepliği ile ilgili bu hususları da dile getirdikten sonra onun rind ve zâhid kavramları ile onlar arasındaki çatışmayı şiirlerinde genel olarak hangi konu, kavram ve hususiyetler çerçevesinde ele aldığına bakalım:

1. Aşk

Aşağıdaki beyit Bâkî'nin hocası Karamanlı Mehmed Efendi için yazdığı Sünbül kasidesinden alınmıştır. Sünbül, diğer çiçeklere nazaran daha erken çiçek açan ve rengi itibarıyla koyu mavi bir çiçektir. Döğünüp bedenini yer yer morartması, kalenderî dervişlerini vücutlarına büyük yaralar açmasını hatırlatmaktadır (Şahin 2018: 427). Bu yönüyle beyitte sıra dışı bir âşık portresi çizme amacı güdülmüştür. Âşık, "Sünbül benim gibi inleyen bir âşık olmuş, döğünerek vücudunu yer yer göğertmiş [morartmış]." demektedir. Âşığın bu durumu rindlerin coşkun mizacına gayet uygundur.

Var ise bencileyin 'âşık-ı zâr olmuşdur
Gök itmiş döğünüp cismini yir yir sünbül
(K. 24/10)

Rindin de içerisinde yer aldığı dert ehli olanlar, ayrılığın gamında âşığın sıkıntılı hâllerinin olacağını belirtmiştir. Mülayim görünömlü şuh sevgiliye kavuşma anında ise zevk, safa ve eğlence vardır. Ancak o an, haliyle âşığa çok uzaktır. Çünkü rind olan âşık, dert ehliendir. Onun kaderi devamlı ıstırap çekmektir.

Gâm-ı hicrânda hâlet var dimişler ehl-i derd ammâ
Mülâyim dil-ber-i şûhuñ dem-i vaslında 'âlem var
(G. 63/3)

Aşağıdaki beyitte abdâl'in karşısında zâhidin verilmesi, beyitte abdâl kelimesiyle rindin kastedildiğini gösterir. Zâhid, rindle uğraşmaktan korkmalı ve ona ait sırrı asla fâş etmemelidir. Çünkü abdal sıfatlı olan rindin sırlarının öldürücü etkileri vardır. Beyitten abdalların (rindlerin) silahının duyguları, zâhidlerin silahının da sözleri olduğunu ve zâhidin, rind âşığın sır dolu aşkını anlamaya gücünün yetmeyeceğini anlıyoruz.

Añma 'aşk abdâlnuñ râzın helâk eyler seni
Bunlaruñ esrârı ey zâhid katı kattâl olur
(G. 72/4)

Bâkî, aşağıda cinas sanatı üzerinden zâhidin bir türevi olan sûfiye çatar. Şair beyitte "yem" kelimesini iki ayrı anlama gelecek şekilde kullanmıştır. Sûfi,

âşığının gözyaşını samimi aşkıyla denizler (yemm) kadar artırmamasını hiç önemsemez. Onu aşkı karşısında denizler kadar gözyaşı dökmesini istemez Şair bu nedenle de sūfinin durumunu yemden incinen eşeğe benzeterek onun için alçaltıcı ve öfkelenendirici bir ifade kullanır.

Gözlerüm yaşını sūfi istemez yem kıldugum
Görmedüm bir böyle har ‘âlemde yemden incinür
(G. 76/5)

Aşağıdaki beyitte ise şair, ideal bir sevgili portresi çizmektedir. Beyte göre sevgili güzelliğiyle âlemi yakan aynı âşık gibi rind ravırlı ve boylu poslu genç bir şuh olmalıdır. Üzerlik tohumunun şifa verici özelliğinden olsa gerek âşık candan arzuladığı bu sevgiliyi adeta aşk ateşinde yanacak üzerlik tohumuna benzetir.

Gönül bir rind-i ‘âlem-sûz şûh-ı şeh-levend ister
Ki ‘aşk odına yakmaga dil ü candan sipend ister
(G. 143/1)

Aşağıdaki beyitte ise âşıklar ve zâhidler arasında menzile yani hedefe varma noktasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Bu bakımdan âşıklar içlerindeki aşk ateşi ve samimiyetle istedikleri hedef ve makama kolay bir şekilde ulaşırlarken zâhidler ise içlerindeki riyakârlık ve aşksızlıkla çalışsalar dahi hedeflerine asla ulaşamazlar.

Ser-menzile ‘uşşâk irişür cümleden evvel
Ol mertebeye sa’y ile zühhâd yitişmez
(G. 201/2)

Sevmek ve sevilme arzusu, insanoğlunun yaratılışından itibaren var olan iki duygudur. Hatta sadece insanoğlu değil kâinat dahi bir sevgiden yaratılmıştır. Mutasavvıflarca bu sevgi, kainatı ve insanı yaratan Tanrı'nın kendine duyduğu aşktır. İşte bütün bunlardan habersiz olan ham sofı ise âşığı sevmek ve sevilme durumlarından men etmek, onu aşk yolundan çevirmek ister. Lakin aşktan hiç hazzetmeyen ham sofunun bu çabası boşunadır. Çünkü çok eski zamanlardan beri var olan aşk, âşığının da alnının yazısıdır. Âşık istese de onun için belirlenmiş bu kaderden kaçamaz. Bu nedenle de sūfinin âşığa bu konuda olan serzenişleri boşunadır:

Mahabbet resm ü âyinin be sūfi ben mi vaz' itdüm
Mu'ayyen kıssadur sevmek sevilme mâ-tekaddemden
(G. 367/3)

Men' eyler imiş mes'ele-i 'aşkı müderris
Ey hâce anuñ var ise yaklaştı kazâsı
(G. 508/2)

Zâhid aşk konusunda oldukça cahil ve anlayışsız bir kimsedir. Âşık kimsenin anlar umuduyla kendi aşk derdini asla bu bilgisiz kimseye anlatmaması gerekir. Çünkü aşk derdine ömründe hiç rastlamamış zâhid, bu derdi anlamayacağı gibi çoğu zaman bu hususta âşıkla bir çekişme ve kavgaya tutuşur.

Ko cengi çeng-i 'aşkuñ n'eydüğün bilmezsin ey vâ'iz
Ne ra'nâ söyler ol çeng ile mûsikârı tuymazsın
(G. 396/4)

Sûfi gelicek açma sakın 'aşk hadisin
Dâna-dil iseñ sırruñı nâ-dâne tuyurma
(G. 405/4)

Zâhîde 'aşkuñ gamın hem-hâl sandum söyledüm
Kılmayaydum derdümi bi-derde ifşâ kâşkî
(G. 496/2)

2. Sevgili

Şair, bir beytinde rind ve zâhidin kadim çekişmesini açık bir şekilde bildirmektedir. Aşk erbabı olan rindlerle züht sahibi olan zâhidler arasında sürekli bir savaş vardır. Halk arasında onların kadim savaşının sebebi olarak sevgili gösterilmektedir. Daha önce, "Sevgiyi merkeze alan grubun edebiyata yansımaları 'rind' olarak isimlendirebiliriz. Korku eksenli hareket edenlerin de 'zâhid' olarak isimlendirildiğini söyleyebiliriz. Her iki tipin birleştiği noktanın Allah'a yaklaşmak ve onun rızasını kazanmak olduğunu unutmamalıyız." demiştik. Beytin anlamına bu minvalde yaklaşmak gerekiyor. Beyit üzerine düşündüğümüzde rindin zâhidin de bir gayesi olduğuna inandığı anlamını çıkarabiliriz.

Erbâb-ı 'aşk ceng ider eshâb-ı zühd ile
Maksûd sensin eyleseler hâs u 'âm bahs
(G. 25/5)

Ehl-i nazar olanlar, rindin ârif ismiyle daha çok ilişkilidir. Nazar ehli insanlar, irfan sahibi ve basiret sahibi âriflerdir. Ârif olan âşık devamlı sevgilinin mahallesindedir. Sevgilinin mahallesinin tozunun verdiği ıstırabı âşıklar çekmektedir. Bî-basar olarak adlandırılan kalp gözüyle göremeyenler –

muhtemelen zâhidler- ise göz sürmesi gibi şekli bir ibadete sığınır fakat onun bile acısına tahammül edemezler.

Kûyuñ gubârı minnetin ehl-i nazar çeker
Kühl-i cilâ zarûretini bî-basar çeker
(G. 79/1)

İrfan yolunun yolcusu olan gönül ehli âşıklar dışlarından ziyade içleriyle yani gönülleriyle meşgul olurlar. Onlar, içinde sevgilinin bulunduğu gönül evini saf ve temiz tutmaya çalışıp sürekli cilalarlar. Bu bakımdan da onlar sofuluk satarak sürekli gösteriş içinde olan zâhidler gibi süslü ve ipekli hırkalara ihtiyaç duymazlar. İrfan sahibi âşıklara bu dünyada bedeni kapatacak değersiz bir örtü yeter de artar:

Ehl-i dil câme-i dibâ ile zibâlanmaz
Bâkiyâ ‘ârif olan kimseye bir şâl yiter
(G. 151/5)

Lale yanaklı sevgilinin peşinden koşup da ona bir türlü kavuşamayan âşığın hem yüreğinde hem de göğsünde bu aşk ateşinin yaktığı yaralar bulunur. Özellikle vücudundaki yaralar, aynı sevgilinin yanağının da benzediği laleyi andırır. Âşığın bu halini gören ham sofu ise söz konusu yaraların sevgiliden kaynaklandığını bilir ve âşığı bundan dolayı eleştirir. Böylece sevgili karşında iradesi elinden alınmış olup elinden bir şey gelmeyen âşığa bu tarizleriyle zâhid, onun vücudunda yeni yanık yaraları açar:

Yakma dâgum göricek sen de beni ey sūfi
Severin n’eyleyin ol lâle-‘izârı severin
(G. 385/3)

Âşık için sevgilinin yüzü, benzersiz güzellikteki bir bahçedir. Cennete gidenler nasıl ki cennet bahçelerine bakmaya doyamazlarsa âşık da sevgilinin yüzüne bakmaya doyamaz. Yüzü daima sarı olan aşk hastası, sevgilinin yüzüne bakar bakmaz iyileşir. Bu nedenle de âşık için sevgilinin yüzü gibi bir güzelliğin değil dünyada cennette bile görülmesi mümkün değildir. Bu bakımdan da âşık kimselere cennet bahçelerinin güzelliğini öven vaiz, boş bir çaba içerisinde:

Ögmesün ‘âşıklara vâ‘iz riyâz-ı cenneti
Bâg-ı hurrem olmaz ehl-i ‘aşka didârıñ gibi
(G. 485/5)

Bâkî divanında âşığı sevgili yolundan vazgeçirmeye çalışan zâhid tipinin yanında güzellerin aşkıyla sohbet meclisinde çalgısız oynayan; sevgilinin

mihriba benzeyen kaşının güzelliği karşısında başını eğen; dudağının aşkıyla sarığını, hırkasını ve örtüsünü meyhanede içtiği şarap karşılığında rehin bırakan; yanağının parlaklığı karşısında imanı çatırdayan ve eşliğindeki rakibin yerine göz koyan hoca, şeyh, sûfi vb. sıfatlarıyla nitelenmiş zâhid tipiyle de karşılaşırız:

Güzeller şevkine sohbetde sûfi çalgusuz oynar

Velî her bilmeyen eyle sanur anı semâ' eyler

(G. 82/2)

İtdürür zühhâda ol mihrâb-ı ebrû ser-fürû

Kıldurur 'uşşâka ol hâk-i ser-i kû ser-fürû

(G. 399/1)

Destar-ı hâce hırka-i sûfi ridâ-yı şeyh

Devr-i lebûnde mey-gedelerde yatur girev

(G. 400/2)

Nâ-geh görince pertev-i ruhsâr-ı Ahmedi

Bî-ihdiyâr zâhidûn îmânı gevredi

(M. 26)

Yâr ışiginde rakîbûn yirin umma sûfi

Baglamaz kimse seni ol kapuda har yirine

(G. 422/4)

3. İçki ve İçki Meclisi (Meyhane)

Bâkî divanında rind ve zâhidin çatıştığı alanların başında içki ve içki meclisi gelmektedir. Şarabın İslam dininde kayıtsız şartsız günah olması ve ağzına bir yudum bile içki sürmeyen zâhidin bu hususta çok katı davranması; diğer taraftan ise sevgiliye bir türlü kavuşamayan rindin sevgilinin sarhoş edici etkiye sahip kırmızı renkli dudaklarını hatırlayıp ona olan hasretin sebep olduğu ızdırabı biraz olsun dindirmek için şaraba meyletmesi rind ile zâhidi sürekli karşı karşıya getirir.

Aşağıdaki beyitte Bâkî bir içki meclisini tasvir eder. Bu mecliste kadehin elden ele gitmesiyle bir halka oluşur. Kahedin içindeki gül renkli şarap, sevgilinin la'l renkli dudağını andırır. Beyitte geçen hatem ise, şarap içen rinde hoş gelen bir kadehe benzetilir. Kaside Semiz Ali Paşa'ya yazıldığına göre hatem, söz konusu paşanın mührü olmalıdır ve muhtemelen onun cömertliğine işaret etmektedir.

Halkadur devr-i kadeh la'î şarâb-ı gül-gün
Rind-i mey-hâreye hoşdur tolu sagar hatem
(K. 19/7)

Aşağıdaki beyitte ise zâhidin diğer bir türevi olan sûfi ile karşılaşırız. Rind, sûfi'ye şöyle seslenir: “Ey sûfi! Kadehi taç ve kubbe altında tutarken aniden biri gelse gül renkli şarabı kabarcık gibi sakla.” Rind burada açık bir şekilde zâhide şaraba temayül göstermeyi teklif etmektedir. Şarabı haram kabul eden, şarap içeni tekfir eden birine böyle bir teklifte bulunmak onunla alay etmekten başka bir şey değildir.

Tutarken câmı nâşi gelse tâc ü günbed altında
Mey-i gül-rengi pinhân eyle ey sûfi habâb-âsâ
(G. 2/7)

Bâkî divanındaki bir başka beyitte ise rindin ezeli düşmanı zâhid; vâiz ve şeyh isimleriyle karşımıza çıkar. Bu kişiler rindin işret meclisine asla gelemeler. Çünkü onlar meclis edebinden ve erkânından habersizdirler.

Gelemez bezm-i 'ayşa vâ'iz ü şeyh
Bunda nâ-sâz u nâ-sezâ n'eyler
(G. 164/3)

Baharın gelmesiyle birlikte gül bahçelerinde su gibi şarap içmenin de zamanı gelmiş olur. Bu mevsimde ayık gezmek gereksizdir. Rind olan âşık, ezeli rakibi zâhide bu fikrini belirterek ona sataşmaktan geri durmaz.

Çemende su gibi sûfi şarâb içmek gerek şimdi
Behey sûfi bu mevsimler ne ayıklık zamânıdır
(G. 181/2)

Rind yaratılışlı âşık, kendine bohem bir hayatı seçen tabiri caizse nerede akşam orada sabah yapan kalender bir şahsiyettir. Rind âşık, dünya işlerini hoş gördüğü gibi dünyadaki insanları da hoş görüp onların kınamalarına aldırış etmez. Bu nedenle de aşk derdinden ötürü sürekli şarap içip sarhoş olan âşığın yakasını yırtıp insanlara rezil olması onun için mutlak bir durumdur. Aşkın verdiği yakıcı ateşten kaçmak için sürekli meyhane yoluna düşen âşık, bir zaman sonra bu yolda ölüp toprak olur:

Mest olup 'âşık-ı rüsvâ yakasın çâk eyler
Düşüben kûy-ı harâbâta özin hâk eyler
(G. 188/4)

Nasıl ki zâhid her rast gelişinde rindi içkiden ve eğlence meclisinden geri çevirmek için dil döküp onu ayıplarsa, rind de her fırsatta bıkmadan onu içki meclisine çağırır. Zâhidin içki içen rindlere deve kını gibi büyük bir kin beslediğini düşünen şair, onu bu kinden vazgeçirip içki meclisinde saf tutmaya çağırır:

Zâhid ne lâzım ehl-i dile kîne-i şütür
Gir bezm-i 'ayş u işrete sen de kîtâre gel
(G. 303/2)

Zâhid bir gün yolunu şaşırıp da rindin içki davetine uyarsa ve utana sıkıla içki meclisine giderse; oradaki rind âşıklar onu coşkulu bir şekilde karşılayıp büyük bir sevinçle meclisteki çengin teli yerine zâhidin tespihinin ipini çalarlar:

Yüzün eline alup geldi meclise sûfi
Bu gice rişte-i tesbîhi târ-ı çeng oldu
(G. 489/5)

Bâkî bir başka beytinde ise bu sefer rindlerin elindeki kadehi mercan bir tespihe benzetir. Mercan denizden çıkarılan kırmızı renkli değerli bir taştır. Aynı mercan gibi kırmızı renkte olan şarabın da rindlerin gözünde kıymeti çoktur. Zâhid nasıl ki elinden tespihini asla düşürmezse rindler de elindeki kırmızı renkli şarapla dolu kadehi bir an olsun bırakmazlar. Bundan dolayı da rind âşıkların hiçbiri elindeki şarap dolu kadehi bırakıp da vaizin garip efsane ve uzun hikayelerini dinlemeye arzu duymazlar.

Koyup tesbîh-i mercânı seni kim diñler ey vâ'iz
Mufassal kıssa başlarsın garîb efsâne söylersin
(G. 361/3)

Rindlerin elindeki kadehleri bırakıp zâhide uymaları için, zâhidin şarap gibi rindlerin aklını başından alacak ve onlara sevgilinin dudağını anımsatıp aşk derdini coşturacak başka bir madde bulması gerekir. Bu teklifiyle rind, aslında şarabın yerine geçecek böyle bir maddenin olmadığını çok iyi bildiği için zâhidin sonu gelmez öğütlerine karşı işi yokuşa sürmektedir:

Koyalum sâgarı zâhid saña hem-reng olalum
Bize keyfiyet-i sahbâ gibi bir hâlet bul
(G. 307/3)

Rind her şeyin en azıyla yetinen, varlığa da yokluğa da sevinen, mutluluk ve

saadet onun nazarında aynı olan kalender meşrep bir kişiliğe sahiptir. Bu nedenle de onun şarap küpünün en altından kalan ve normalde içilmeyen şarabın tortusuyla bile yetenen bir şahsiyeti vardır. Dünya hayatında bu denli tokgözlü olan rind, zâhid gibi mala, mülke ve makama kısacası nefsin isteklerine asla boyun eğmez. O, dünyaya o kadar boşvermiştir ki sarhoşken bile ne bir dünya malının ne de zâhidin üstüne düşer:

Üstüne düşmez ne deñlü mest olursa zâhidâ
 Böyle istignâ virilmiş ‘âşık-ı dürdî-keşe
 (G. 431/4)

Kuran-ı Kerim’de “hamr” ismiyle geçen şarabın hem hem yararı hem de günahı olduğu, ama günahının yararından fazla olduğu bildirilmektedir (Bakara, 219). Bir başka ayette ise yine şarabın şeytan işi bir pislik olduğu belirtilir (Maide 9). Şarabın günahı ve zararı bir yana tıp ilmiyle uğraşmış İslam filozof ve âlimlerinin bazıları da onun tıbbi olarak faydalarından bahsetmişlerdir. Bunlardan birisi de *el-Kanun fi’t-tib* kitabının yazarı İbn-i Sina’dır.⁷ Aşağıdaki beyitte yine bir rind ağzından konuşan Bâkî, sûfi olarak andığı zâhidi şarabın faydalarına dikkat çekerek sıkıştırmaya çalışır. Bu nedenle de ona hikmet üstadı yani filozof olan İbn-i Sina’nın tıpla ilgili kitabını kanıt olarak sunar. Zâhid tarafından her fırsatta şarap içtiği için ayıplanan rind, şarabın sağlık yönünden faydalarını ona hatırlatıp delil göstererek zâhidin taciz ve taarruzlarından bu şekilde kurtulmaya çalışır.

İnkâr itme sûfi şarâbuñ menâfi’in
 Üstâd-ı hikmet öyle buyurmuş kitâbda
 (G. 469/3)

Bâkî, aşağıdaki beyitte rindin ağzından “Halis şarap, eğer kalbe safâ vermeseydi sûfi ona teveccüh gösterirdi.” diyerek şarabı övmekte ve sûfiyi [zâhidi] yermektedir.

Sûfi kim ider idi meyli aña
 Kalbe ger virmese safâ mey-i nâb
 (G. 21/3)

Yukarıdaki beyitteki *safâ-nâb* arasındaki anlam yakınlığından da yararlanarak Bâkî, mey[şarap]in kalbe saflık, berraklık ve coşkunluk verdiğini belirtmektedir. Divan şiirinde şarap çoğu zaman “...nâb, sâfi ve hoş-güvâr sıfatlarıyla birlikte kullanılır.” (Pala 2005: 52) Ancak zâhid, bu saflığı asla

⁷ İbn-i Sina’nın şarabın faydaları hakkındaki düşünceleri için bk. (İbn Sinâ, 1995: 263).

idrak edemez. Bâkî başka bir beytinde ise şaraba yüklediği asıl anlamı bize kendisi açıklar:

Bâkî çeker mi bâde-i engûr minnetin
Her kim ki mest-i cür'a-i câm-ı Elest olur
(G. 97/5)

Rind tabiatlı Bâkî aşağıdaki beytinde de “Uyanık zâhidin şarap kadehinden semâ'ya girmesine şaşılır mı? Zerrenin raks etmesine sebep olan dünyayı aydınlatan güneştir.” diyerek zâhidi küçük düşürmeye ve alay etmeye devam ediyor. Beyitten anladığımızı göre zâhid aslında fırsatını bulsa şarap içer. İçtiği şarabın tesiriyle semâya girse de bu hiçbir mana ifade etmez. Çünkü onun dönmesini sağlayan şey, dünyayı aydınlatan güneşe benzeyen kadehtir. Kendisi ise ancak bir zerreden ibarettir.

Semâ'a girse n'ola câm-ı meyden zâhid-i hüşyâr
Ki raks-ı zerreye hürşid-i âlem-tâb olur bâ'is
(G. 29/2)

Yukarıdaki beyitte zâhidin semâ' yapması dikkatimizi çekmektedir. Osmanlı sosyal hayatında sema' tarikat sülhlerinin yaptığı dinî-tasavvufî bir ritüeldir. Rindler bazen sosyal hayattaki tarikat sülhleriyle özdeşleştirilir. Zâhidlerin sosyal hayattaki karşılığı ise genellikle medreseli ve ulema sınıfı olarak düşünülür. Hatta Bâkî'nin döneminde temelleri atılan “Sivâsiler ve Fâkılar” diye bilinen iki zümrede zâhidleri andıran Fâkılar, tarikat mensubu olan ve rindlere benzetilen Sivâsileri semâ' yaptıkları için kâfirlikle itham ederler.⁸ Oysa bu iki zümre -yukarıdaki beyitte de görüldüğü üzere- edebiyata tam tersi bir şekilde yansımıştır. Demek ki sosyal hayattan parçalar taşıyan edebiyattaki her verinin tamamen gerçeği yansıttığını söylemek pek mümkün değildir. Bazı araştırmacılar⁹ yaptığımız değerlendirmeye paralel olarak Bâkî'nin rindliğini epikürizmle açıklayarak onun kişiliğine dair yapılan ve adeta birbirinin devamı mahiyetinde olan yorumların oldukça isabetsiz olduğunu belirtirler.¹⁰ Bâkî'yi epikürist anlayışla bağdaştıran bu yorumlara baktığımızda kısaca Bâkî'nin her şeyden önce zevk ehli bir kimse olduğunu, yaşadığı hayattan daima zevk almaya çalıştığını ve şiirlerini de bu doğrultuda yazdığını belirten görüşlerle karşılaşırız:

⁸ Osmanlı sosyal hayatındaki iki zümre ve edebiyatla ilişkisi için bk. (Sucu, 2007: 229-255).

⁹ bk. (Yıldırım, 2012: 2701-2709).

¹⁰ Bu hususta Karaismailoğlu, Ali Yıldırım'ın tespit ettiği Bâkî'nin edebî kişiliğine ait tekrarların Bursalı Mehmed Tahir'den ve Fuad Köprülü'den mülhem olduğunu ve Bâkî'nin şiirine ait bu yorumların isabetten yoksunluğunu belirtir. bk. (Karaismailoğlu, 2019: 161).

“Bâkî rind bir şairdir. Zevke, eğlenceye düşkün yaratılışı ve rindçe yaşama isteği şiirlerine de yansımıştır. Bâkî dünyayı kısa, geçici bir hayâl âlemi olarak görür. İnsanın ömrü kısadır. Bunu elden geldiği kadar rahat, zevk ve eğlence içinde geçirmelidir. Epiküryen felsefe denilen ve İran edebiyatında Hayyâm’ın bütün rubailerinde anlattığı bu hayat görüşüne göre insanın kısacık ömrünü iyi değerlendirmesi, hayatını yaşaması gereklidir. Gam, keder, üzüntü bir yana bırakılmalıdır. Bâkî’nin şiiri bu düşünceyi anlatan beyitlerle doludur.” (İpekten 2008: 28)

“Bâkî, zevk ve sefaya, eğlenceye düşkün rint bir şairdir. Ona göre, insan ömrü “gül devri” yani ilkbahar mevsimi gibi çok kısadır; bu kısacık ömrü sefa ile geçirmeli, mümkün olduğunca hayattan kâm almalıdır. Epikürizm denilen bu düşünce tarzına göre, insan, gayet kısa olan ömrünü elden geldiğince değerlendirmeli, gününü gün etmeli, gam ve kederi bir tarafa atmalıdır. İnsanın bugünü değerlendirmesi, yarının endişesine düşmemesi gerekir. Söz konusu hayat görüşünü daha önce İran edebiyatında Ömer Hayyâm rubailerinde terennüm etmiştir. Bâkî de, gazellerinde yaşamaya ve eğlenceye olan düşkünlüğünü samimi bir dille ortaya koymuştur. Ancak, şairin dünyaya bağlılığı aşırı derecede olmayıp gayet ölçülüdür.” (Küçük, 2016: 20)

“Bâkî gazellerinde hayatın zevklerini terennüm etmiş, insanın fâni ömrünü elinden geldiğince aşk, içki ve eğlence meclislerindeki zevklerle gününü gün edip değerlendirmesini benimseyen bir felsefeye tercüman olmuştur.” (Çavuşoğlu 1991: 539)

Ali Yıldırım, yukarıdaki yorumlara bir cevap mahiyetinde, “her şeyden önce şiir dilinin ibare ve simgesel yönünün çok iyi kavrayıp algılamak” gerektiğini, “şiir dilini sıradan, günlük konuşma dili tek yönlü olarak değerlendir”menin edebî “metinleri anlayıp çözmemizde bizi baştan yanlış bir yola sürükleyece”ğini, “şiiri oluşturan kelimelerin ibare yönüne bağlanıp kalmak, şiiri şiir yapan simgesel yönünü görmemek/görememek sorununu ortaya çıkaraca”ğını, şiirlerin “yazıldığı dönemdeki olayları ve şeyleri anlatan tarihi bir vesika” veya “biyografiler” olamayacağını söylemektedir. Yıldırım’a göre “Divan şairleri için, şiirde ne söylemek değil, nasıl söylemek çok daha önemlidir; çünkü Divan şiirinin ortak bir malzemesi olduğu gibi, ortak bir zihin dünyası da vardır.” Yıldırım çalışmasında, bizim de merkeze alıp gaye edindiğimiz önemli bir bakış açısı da önermektedir. Ona göre, “Bâkî’nin Divan edebiyatındaki en önemli vasfı, rint olarak anılması, dolayısıyla rindâne şiirin en büyük temsilcilerinden sayılmasıdır. Bâkî’nin şiirinin hakkıyla anlaşılabilmesi için, rintliği bilmemiz

gerekmektedir. ...şair, şiirinde bizzat kendisi olarak değil, tasarladığı veya tahayyül ettiği kimliği ile karşımıza çıkmaktadır.”(Yıldırım 2014: 2705-2706)

Yukarıda uzun tuttuğumuz alıntılar, yorumlar ve değerlendirmeler Bâkî'nin rindâne söyleyişindeki görüntüyü biraz daha açmamızı sağlayacaktır. Bu bakımdan Bâkî'nin beyitlerini yukarıdaki düşünceleri de bir an olsun aklımızdan çıkarmadan irdelemeye devam edelim. Aşağıdaki beyitte şaire göre aşk sarhoşlarının meclisi çoğalıp devamlı devredecektir. Rindlerin halkası felek, kadeh de parlak ay olacaktır. Beyitte meyhanedeki içki meclisi akla gelmektedir. Rindlerin elinde kadeh sırayla içilir ve devredilir. Devir, bir halka içerisinde gerçekleştirilir. Bâkî, rindlerin oluşturduğu bu halkayı, ayın gökyüzündeki hareketleriyle ilişkilendirmiştir. Çünkü “eski kadehler şekil itibarıyla yan taraftan bakıldığında yarım ay şeklinde görünürken üstten bakıldığında ise tam bir dolunay görünümünü arz eder. Aynı zamanda kadeh içinde sürekli seviyesi değişen şarap miktarı da ayın 30 gün boyunca büyüyüp küçülen görünüşü ile ilgili bir husustur.”(Şahin, 2011: 339)

Pür olup devr idicek meslis-i mestânı kadeh
Çarh olur halka-i rindân meh-i tâbânı kadeh
(G. 32/1)

Aşağıda verilen beyit de yukarıdaki beyit gibi rindler halkasının oluşturduğu bir meclisten söz eder. Beyitte rindlerin oluşturduğu meclis halkası bu kez şarabı icad eden Cem'in yuvarlak yüzüğüne benzetilmiştir. Kadeh de renk itibarıyla Afganistan'ın Bedahşan şehrinden çıkarılan kıymetli lal taşı olarak düşünülmüştür. Bedahşan'dan getirilen bu taşla aynı zamanda kadehin ve yüzüğün süslenmesine âdetine (Pala 2005: 283-284) telmih yapılmıştır.

Yaraşur halka-i rindâna disem ey Bâkî
Hâtem-i Cemdür anuñ la'î-i Bedahşânı kadeh
(G. 32/5)

Rind kimseler, sefil dünyaya asla itimat etmemelidir. Feleğin ilk seyyaresi (gezegen) Ay'dan feleğin son tabakası arş-ı atlasa kadar kadehin devri sürekli dönmelidir. Şair, bu beyitteki anlatımında bu kez felekiyat unsurlarından istifade etmiştir. Rind ise burada âkil yani akıllı bir kimse olarak karşımıza çıkar. Beyitte asıl aklını kullanan kişi, dünyanın güzelliklerini şuuraltında silemeyip cenneti bile çıkarından dolayı isteyen zâhid değil, meclisteki devreden şaraptan yudumlayanlardır. Burada söylenmeyen ama kastedilen bir içki meclisi vardır. Ama bu iştret meclisi, kozmik âlemle ilişkilendirilerek verilir. Bu âlemin ilk tabakası Ay'da başlamış olup muhtemelen feleğin son tabakalarına kadar devredilecektir.

Gerdün-ı dūna ‘âkil isen kılma i’timâd
Dönsün piyâle devr-i Kamerden budur murâd
(G. 38/1)

“Rind”in türevlerinden birisi de abdâl’dır. Aslında rindler, abdal sıfatlı bireylerdir. Abdalların en büyük özelliği benlik tutkusundan uzak, dervişâne bir edayla gezmeleridir. Esasında kelime anlamıyla ilişkili olarak nefislerini ruhlarına bedel (karşılık) etmiş olan bu zümre, rindlerle sıfat birlikteliğinden dolayı yekvücut olmuşlardır. Beyitteki “cur‘adan” abdalın kemerine astığı esrar mahfazasıdır. Onun için kendisine “mahzenü’l-esrâr” yani sırların mahzeni denmiştir. Tortu içen rind içinse kadeh, “matla’u’l-envâr” yani nurların doğuş yeridir. Abdallar ve rindler, kalender meşreplikte ve diğer çoğu tavırda birleşirler¹¹

Cur‘adan abdâla gerçi mahzenü’l-esrârdur
Rind-i dürd-âşâma sâgar matla’u’l-envârdur
(G. 58/1)

Fakir rindin şarap içmekteki gayesi ise aşağıdaki beyitte verilir. Bu gaye, zaman zaman varılacak sonuçtan küçük parıltılar taşımaktadır. İşte o zaman fakir rinde feyz erişecek ve şarap kadehi kurtuluş meşalesi olacaktır. Kanaatimizce Bâki’nin buradaki edâsı sūfiyânedir. Muhtemelen şairin beyitte bahsettiği şarap “şuhūd sahibi arifin gönlünde alevlenen ve gönül aydınlatan nur kaynağı (şem’dir.” (Karaismailoğlu 2019: 191)

Gâh rind-i gedâya feyz irişür
Câm-ı mey meş‘al-i hidâyet olur
(G. 93/7)

Aşağıdaki beyitte ise yine bir meyhanedeki içki meclisi betimlenmektedir. Bu mecliste aşk şarabını içen rindler kadehin yüzüne kabarcık gibi bakarak meclisin sâkisinin ayağına şarap gibi akmışlardır. Beyitte “ayak” kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Bununla birlikte beyitte “ayag” kavramı yürüme uzvu olan organdan ziyade içki meclisinin kadehi anlamına yakındır.¹²

Rindler câmuñ habâb-âsâ yüzine bakdılar
Mey gibi sâki-i bezmüñ ayagına akdılar

¹¹ “Cür‘adan” kelimesi için bk. (Onay, 2019: 111). “Abdal” karakteri için ise bk. (Pala, 2005: 2-3).

¹² “Ayak” kelimesinin dilimizde kullanım alanı oldukça geniş olup birçok deyimde de kaynaklık ettiği görülmektedir. Yararlandığımız sözlükte kelimenin yirmi bir farklı anlamını gördük. Muhtelif anlamlarından hareketle oluşan deyimler tek tek ele alınmıştır. bk. (Doğan, 2008: 117-118).

(G. 117/1)

Gönül ehli olan rindler işret zamanında içtikleri şarabın bir damlasını bile yere dökmekten imtina ederler. Çünkü aşk şarabının bir damlası bile onlar için çok kıymetlidir. Rindlerin arasında geçen “devr” ameliyesi (devrân) gerçekten latif ve hoş olur. Rind meclisinde şarap yudumlayanlar içki kadehinin dibinde kalan son yuduma ise dokunmayıp onu, şarabı bulan Cem’in ruhunu yüceltmek için yere dökerler. Bu durum içki meclislerinde bir adet olarak uzun zaman devam ettirilmiştir (Pala 2005: 94). Şair, aşağıdaki beyitte işte bu rind adetine değinmiştir.

Câm-ı işret nûş iden bir katresin dökmez yire
Ehl-i dil bir cür‘aya degmez ‘aceb devrân olur
(G. 159/5)

Aşağıdaki beyit ise Bâkî'nin tasavvufi manada kaleme aldığı beyitlerdendir. İlgili beyitte rindlerin önde gelenleri yokluk kadehini yâ Hû diyerek içerler. Rind, kendi benliğini bırakarak yokluk vadisine girmiş Hû [hüve-sadece o] diyerek iradesini O'na bırakma konusunda önemli bir aşamayı tamamlamış ve beyte göre “kesret-vahdet” ilişkisi bağlamında “vahdet”ten yöne tavır sergilemiştir.

Götürüp ayagı rindân-ı selef kesretten
Çekdiler câm-ı fenâyı bize yâ Hû didiler
(G. 184/2)

Bâkî bazı beyitlerinde ise şarabı farklı bir unsurun remzi olarak kullandığını belirtir. Örneğin aşağıdaki meşhur bir beytinde şaraptan kastının gönüldeki saflık, duruluk ve gönül şenliği olduğunu; zâhir erbabının yani her şeye dış kabuğundan bakan şekilci zâhidlerin onun maksadını anlamayacağını belirtir. Kısacası bu beyit de Bâkî'nin tasavvufi manada anlaşılması gereken beyitlerinden birisidir:

Meyden safâ-yı bâtın-ı humdur garaz hemân
Erbâb-ı zâhir aňlayamazlar murâdumuz
(G. 192/5)

Bâkî şiirlerinde sıkça yer verdiği mey yani şarap kavramıyla neyi kastettiğini aşağıdaki beytinde bize kendi ağzıyla açıklar. Bu bakımdan ilgili beyit, beşeri aşkı şiirlerine esas ittihaz ettiği, tasavvufi müfredatı şiirlerinde neredeyse hiç kullanmadığı söylenen Bâkî'nin işlediği aşkın mahiyetine yönelik ezber bozan beyitlerdendir. Daha önce Bâkî'nin şiiri, şiirlerindeki işlediği aşk anlayışı ve edebî kişiliği üzerinde oluşan tartışmalara değinmiştik. Bâkî, bu şiirinde şaraba yüklediği anlamı açıklığa kavuşturmuştur. Yıldırım ve Karaismailoğlu

gibi araştırmacılar Bâkî'nin bu beytine çalışmalarında yer vererek şairin tasavvuftan şiirlerinde epey istifade ettiğini ve tasavvufî sembollere çokça atıfta bulunduğu noktasında görüş bildirmişlerdir.¹³

Sakın mey dirsem ey zâhid mey-i engûrı fehm itme
Hüner esrâr-ı ma'nâ anlamakdur lafz-ı muğlakdan
(G. 366/4)

Karaismailoğlu, et-Tehânevî (ö. 1745)'nin *Keşşâfu istilahâtı'l-fünûn* adlı eserine dayanarak rindin “şarab”ına dair üç tanımdan söz eder. “a)Aşktır. b)Gerçek sevgilinin tezahürlerinden oluşan ve sâliki sessiz ve kendinden sıyrılmış bir hale getiren aşk, muhabbet, benlikten sıyrılmaya ve sarhoşluktan ibarettir. c)Şarap, şuhûd sahibi arifin gönlünde alevlenen ve gönül aydınlatan nur kaynağı (şem')dir.” (et-Tehânevî 1862: 733'den akt. Karaismailoğlu 2019: 191). Kanaatimize göre yukarıdaki beyitlerde Bâkî'nin bahis konusu ettiği şarap bu tanımların üçünde de karşılığını bulmaktadır.

4. Cami (Mescid) ve İbadet

Aşağıdaki iki beyitte de şair, vaize çatar. Bunların birincisinde gönül ehli âşıkların vaizin meclisine ayak basmayacağını, çünkü onun ağlak suratını görmek istemediklerini belirtir. Diğer beyitte ise vaizin kendisini sarhoş görünce pis sanmamasını; çünkü kendisinin onun meclisi gibi nice temiz meclise ayak bastığını yani gittiğini belirtir. Şairin bu beyitlerde vaizin bulunduğu meclisle kastettiği yer muhtemelen onun vaaz verdiği yer olan camidir. Riyakar vaiz, camide cemaata anlattığı hikayelerde sık sık cemaatin gözünü boyamak için yalandan ağlar. Onun samimiyetine inanmayan gönlü saf âşıklar da vaizin bu ağlak ve çirkin suratını görmemek için camiye gitmezler. Ama onun bulunduğu meclisin temiz olduğu hususunda ise asla bir şüpheleri yoktur ve âşıklar bu temiz meclislerde yani camilerde çok sık bulunurlar. Onların tavrı bu temiz meclise değil ön yargılı ve daima dış surete bakan vaizin kendisinedir:

Varmaz erbâb-ı safâ meclisüne ey vâ'iz
Ağlamış sûretüne kimse heves-nâk degül
(G. 309/5)

Beni âlûde-dâmen sanma vâ'iz mest gördünse
Senün bezmün gibi ben nice cây-ı pâkden geçdüm
(G. 316/4)

¹³ bk. (Karaismailoğlu, 2019: 167) ve (Yıldırım, 2012: 2701).

Zâhid diğer ibadetleri gibi namaz ibadetini de samimi bir aşkla değil çıkar amaçlı yapar. O, bu mukaddes ibadeti huşu içinde Allah'a yönelerek gerçekleştirmez. Namaz sırasında aklından sürekli boş düşünceler geçirir. Bu nedenle de onun namazı tabiri caizse yatıp kalkmaktan ibarettir. Oysa âşık, Hakk'ın dergahında her zaman aşk derdiyle dolu olup samimi duygularla O'na yalvarır.

Der-gâh-ı Hakka derd ile 'âşık niyâzda
Bâtil tasavvur itmede zâhid namâzda
(G. 446/1)

5. Riya ve Samimiyet

Bâkî'nin aşağıdaki beytinde riyakâr insanların, fakir rindi çekiştirdiğini yani onun dedikodusunu yaptıklarını görürüz. Şair riyakârlara şarap kadehinden bir ya da iki kez içen rindin adını niçin sürekli çekiştirdiklerini sorar. Rindin içtiği aslında aşk şarabıdır. O, aşkını içselleştirmiştir. Riyakârlar ise her şeyin kabuğuyla ilgilenirler. Onların bu fiilleri ise gösterişten başka bir şey değildir.

Ne çeker adını eshâb-ı riyâ ikide bir
Tutalum rind-i gedâ bir iki peymâne çeker
(K. 12/5)

Âşık, sevgilinin her zaman yanında olup onun mahalle sâkinlerindedir. Devamlı ağlamayan âşığın kirpikleri adeta süpürge olup daima aşk mahallesini süpürür. Bu nedenle de zâhidin sakalıyla âşığın bu işini yapmaya yeltenmesine gerek yoktur. "Sakal" kelimesiyle zâhidin samimiyetsiz, kaba saba, ham ve çıkarıcı sevgisi anlatılmak istenmiştir.

Yiter kirpüğüm kûy-ı 'aşkuñda cârûb
Üzilsün kesilsün hemân riş-i zâhid
(G. 42/3)

Aşağıdaki beyitte bu kez de zâhidin bir başka türevi olan "şeyh-i sâlûs"la karşılaşırız. Rinde göre riyakârlık yapan şeyhin yüz taneli tesbihinin karası, hakikatte bakılsa onun yüzünün karasından başka bir şey değildir. Bu beyitte sevâd-kara, sad-yüz kelimeleri arasındaki ilişki dikkatimizi çekmektedir. Aynı aşağıdaki beyite olduğu gibi divan şiirinde rindler zâhid kimselere gösteriş yaptıkları, riyakâr davrandıkları ve yaptıkları ibadetlerde samimi olmadıkları ithamıyla sık sık saldırırlar.

Sevâd-ı sübha-i sad-dâne şeyh-ı sâlûsuñ
Hakîkate nazar olınsa yüzi karasıdur
(G. 94/3)

Klasik şiirde pervanenin âşıklar içinde en fazla değer verilen âşık portresi olduğunu biliyoruz. Nitekim aşağıdaki beyitte de aynı görüş hakimdir. Kavuşma meclisinin adabını öğrenmek için öncelikle pervaneye bakmak gerekir. O hâl ehli olduğundan bülbüle benzemez. Burada rind edalı âşık, kendisini samimiyet noktasında pervaneye benzetir.¹⁴

Âdâb-ı bezm-i vuslatı pervânedan görüñ
Bülbül gibi degül-durur ol ehl-i hâldür
(G. 96/4)

Zâhid riya denince akla ilk gelen kişidir. Bu nedenle de şair bazı beyitlerde zâhid için “ehl-i riya”, “ashab-ı riya” terkipleriyle onu anar. Eğer Allah’ın rızası arzulanırsa riyakâr olan zâhidin sohbetinden uzak durmak gerekir. Çünkü riyakârın sözleri insanın kanını kurutur. Bunun için âşık, meyhane pirinden ya da sakiden yardım almalı, o kan olacak şarabı içmelidir. Ayrıca şarap, riyakâr şeyhin anlayışını saflaştırıp idrakini açacak bir güce de sahiptir.

İctinâb it sohbet-i ehl-i riyâdan Bâkiyâ
Kim rızâ-yı Hazret-i Bârî Te’âlâ bundadur
(G. 157/7)

Âdemüñ ehl-i riyâ sözleri kanın kurudur
Sâkiyâ toldur’a şol kan olacağı içelüm
(G. 332/5)

Mey içüp virmedüñ âyîne-i idrâke cilâ
Gider ey şeyh-i riyâ-pişe bu idrâk degül
(G. 309/4)

Kesilüp sohbet-i eshâb-ı riyâdan Bâki
Kesmedi pîr-i harâbâtdan istimdâdın
(G. 374/5)

Riyakâr zâhidin insanlara karşı gösteriş için kullandığı en önemli unsurlardan birisi elindeki tespihtir. Bir kuş tuzağa nasıl buğday veya arpa taneleri ile çekilirse zâhid de halkı kendi tuzağına bu tespih taneleriyle çeker. Oysaki âşığın gönlü şarap sayesinde parlak ve aydınlık olduğu için zâhidin bu tuzağına asla düşmez ve onun riyakarlığına aldanmaz:

¹⁴ Nitekim Bâki’nin bu beytine benzer bir beyte Farsça yazan sûfi şairlerden Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî’nin bir şiirinde rastlıyoruz:

“Heme kes hîş-ra âşık tûvâned kerd çün bülbül
Velî pervâne-veş cuyâ-yi terk-i ser nehâhed şüd”

(Herkes kendini bülbül gibi âşık yapabilir. Fakat pervâne gibi bu uğurda başını vermeye uğraşmaz.) (Tarlan, 2001: 154).

Dâne-i tesbihüñe ey zâhid aldanmaz gönül
Mürg-i zîrek sanma hergiz meyl-i dâm-ı zerk ide
(G. 461/3)

6. Gösteriş ve Kınanma

Kaynaklardan öğrendiğimize göre mermerşâhî genelde sarıklarda kullanılan tülbentten kalın, pamuklu ve beyaz bir dokumanın ismidir (Özen, 1982, 326; Şahin 2011: 645). Zâhid, beyitte “hâce” türeviyle geçmektedir. Başında mermerşâhî sarığını taşımaktadır ve gururlu tavrıyla yürüyüp gitmektedir. Âşık ise şekle zâhid kadar önem vermez. O, hiçbir kayda bağlı değildir. Zâhid, kendi samimiyetsiz sevgisinin kabuğu mahiyetindeki sarığını değerli addedip başında taşırken rind olan âşık kadehi [mecaz-ı mürselden çıkmak istersek] dolaylı olarak aşkı temsil eden “sâgar”ı başında taşımaktadır. İkinci dizedeki “fark” kelimesi kozmik bir terim olup klasik şiirimizde feleğin başındaki kıymetli tacı simgeliyor (Timurtaş 1963: 33). Ancak biz beyitte “fark” kelimesinin tevriyeli kullanımına dikkat çekmek istiyoruz. Bâkî, muhtemelen zâhidle rindin farkına da işaret etmek istiyor. Bu beyit “rind-zâhid” mukayesesinin en somut yapıldığı beyitlerden biri olarak kabul edilebilir. Beyitte her iki tipin kıyafeti ve eşyasına dair paylaşımlar yapılmıştır.

Hâce ursun başına destâr-ı mermerşâhiyi
Lâubâli ‘âşıkun farkında bir sâgar yiter
(G. 49/3)

Aşağıdaki beyit rindlerin metodlarına ve tavırlarına dair bilgiler vermektedir. Nâm u neng ehli ile de zâhidlerin kastedildiği düşünülebilir. Çünkü rindlere göre zâhidler gösteriş içerisinde olup şan şöhrat peşindedirler. Divane ve çılgın âşığın yeri ise her zaman meyhanedir.

Nâm u neng ehli ne bilsün revîş-i rindânı
Meykede bencileyin ‘âşık-ı şeydâ yiridür
(G. 66/5)

Rindlerin türevlerinden olan abdâl ve dervişlerin söz konusu edildiği aşağıdaki beyitte ise her iki zümrenin de şekle önem vermediği belirtiliyor. Abdallar¹⁵ taç ve kabayı gösteriş yapanların kıyafet malzemesi ya da eşyası olarak görürler. Bu yüzden taca ve kabâyâ asla itibar etmezler. Dervişlik tacı ise somut bir taçtan ziyade kulun yokluğunu (fenâ)¹⁶ kabul etmesidir. Abdal ve derviş zümresini şiir dilinde sosyal hayattaki karşılıklarıyla algılamak bizi hataya

¹⁵ “Abdâl” kelimesinin muhtelif manaları için bk. (Onay, 2019: 24-28).

¹⁶ “Fenâ: 1.yokluk, hiçlik. 2.tas.Kulun fîlini görmemesi halî.” (Uludağ, 2012: 134).

sevk eder. Bu zümreler müstağni yönleriyle rindlerle birleşir. Bu beyti tasavvufî yönü baskın sūfiyâne edayla yazılmış bir beyit kabul etmek gerekir. Nitekm “Abdâl, tâc, kabâ, dervîş, fenâ” kelimeleri arasındaki tenasüp de beytin tasavvufî manada olduğunu göstermektedir. Şair, “kabâ, tac” gibi kıyafet ve eşya öğeleriyle doğrudan söylemese de zâhidi ima etmektedir. Nitekim Ahmet Atillâ Şentürk, zâhid ve sofî tipini anlatırken “kıyafet, görünüşü ve özellikleri” bahsinde bu beyitle ilişkilendirilebilecek bazı bilgileri bizimle paylaşmaktadır: “...sofunun kıyafet itibarıyla asıl dikkat çeken yönleri cübbe, seccade ve kabâsı, tarikat tacı, taylasanı ve misvağidir. Âşık ise buna karşılık köhne abâ giymekle iftihar ve her fırsatta kıyafeti sebebiyle zâhidi tenkit eder.” (Şentürk, 1996: 32-33)

Abdâllaruz n’eyleyelüm tâc u kabâyı
Dervîşlerüñ tâcı fenâ başı kabâdur
(G. 105/2)

Aşağıdaki beyit, yukarıda açıklamaya tabi tuttuğumuz 105. gazelin 2.beytinde verilen içerikle yakınlık arz eder. Şair, bu beyitte de rind ve zâhid arasındaki rekabete örnekler sunmaktadır. Rind olan şair, beyitte zâhid olan hâceye seslenir: “Ey hoca! Her taç “fakr¹⁷ ve fenâ”nın sultanına baş tacı olamaz. Terk ehlinin bir başı kabadır.” Söz konusu beyit tasavvufî manada kaleme alınmıştır.

Her tâc olamaz fakr u fenâ şâhına ser-tâc
Terk ehlinüñ ey hâce biraz başı kabadur
(G. 106/2)

Rind bir âşık zâhidin aksine toplum tarafından ayıplanmaktan asla rahatsızlık duymaz. O zaten en baştan kötü namlıdır ve bu nam da herkes tarafından bilinir. O nedenle onun topluma karşı kendini sevdirmeye ya da onlardan onay alma gibi bir niyeti asla olamaz. Bilakis o, halk karşısında rezil ve rüsva olmaktan asla çekinmez. Hem bu nedenden hem de samimi bir âşık olduğundan içip sarhoş olmaktan da utanmaz.

İçeyim ‘âleme rüsvây olayın n’olsa gerek
‘Âşıkam ‘âşık-ı bed-nâma gam-ı neng olmaz
(G. 204/4)

¹⁷ “Fakr: 1. Yoksulluk. 2.tas. a. Dervîşlik, sâlikin hiçbir şeye malik ve sahip olmadığı, her şeyin gerçek malik ve sahibinin Allah olduğunun şuurunda olması. İnsan Allah’ın kulu olduğundan ; insan da, ona nispet edilen diğer şeyler de hakikatte onun mevlâsı olan Allah’ındır. b.Sâlikin kendisini dâima Allah’a muhtaç bilmesi, Allah’ın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını kavraması.” (Uludağ, 2012: 131).

Rind ne kadar ayıplanmaktan çekinmese de meyhane ehli olduğu için zâhid tarafından ayıplanması doğru değildir. Çünkü bu durum onun kaderidir. Ve bu kader ona daha ezel meclisinde yazılmıştır. Âşık olarak kaderi çok önceden yazılan ve vuslata bir türlü ulaşamayan âşığın meyhaneden çıkmamasına şaşırılmamalı ve bu durum ayıplanmamalıdır. Çünkü âşığın bu hususta iradesi elinden alınmıştır.

Zâhidâ rind-i harâbâta iñen ta'n itme
Var ise zerre kadar sırr-ı kazâdan haberün
(G. 277/5)

Gösterişi çok seven ve halk tarafından sürekli bir onaylanma ihtiyacı duyan zâhid, içtense dışa, sirettense surete önem veren şekilci bir şahsiyettir. Bu bakımdan o, cübbe ve sarığı olmadan asla dışarı çıkmaz. Kılık ve kıyafete bu kadar önem vermesi, onun amacının Hak'tan ziyade halkın rızasını kazanmak olduğunu açık bir biçimde gösterir. Halbuki halk nezdinde gösteriş alemeti olan bu maddiyattan bir kurtulsa hafifleyecek ve onu ebedi olarak huzura kavuşturacak menzile kolaylıkla varacaktır:

Zâhid ol siklet ile uçmaga hâzırlanma
Çıkar ol cübbe vü destârı biraz hiffet bul
(G. 307/5)

7. Akıl ve Gönül

Aşağıdaki beyitte zâhidin ismi anılmaz, ancak bir fiili üzerinden ona sataşılır. Akil kelimesi bize ilkin zâhidi hatırlatır. Çünkü zâhid her zaman akli kullanıp onu rehber edinir. Fakat burada akıllı olan parasını kadehe veren rindden başkası değildir. Beyte göre “akil olan, gonca gibi altın saklamaz. Sahip olduğu parayı gül gibi kadehe verir.” Burada Osmanlı sosyal hayatına dair bir keside yer verilmiştir. Şarap içilen meclislerde, ilkbahar geldiği zaman yapılan gül bahçesindeki etkinliklerde şarap içildikten sonra kadehin içerisine altın para konulurdu. Bu geleneğe telmih yapılan beyte göre gonca, kapalı yapraklarına atfen altın saklamakla itham edilmiştir. “Gülün içindeki sarı tozların altın paralara benzetildiği anlaşılan beyitte gül, kadehine altın para koyup sâkiye iade eden biri gibi düşünülmüştür.”(Şahin 2011: 398). Beyitte goncanın altın saklaması, zâhidin tavırları olarak düşünülmüştür. Gülün sahip olduğu nakdi sâgara (kadehe) koyması rindliğin bir gereği olarak sembolize edilmektedir. Beyitteki istiareli anlatım, rind ve zâhid çekişmesinin şiddetini azaltmaktadır.

Zer saklamaya gonca-sıfat 'âkil odur kim
Gül gibi olan nakdi koya sâgare cânâ

Gönül, akıl kaydını kırdığından beri mutludur. Bu durum hocasından aldığı dersi sonlandıran bir çocuğu hatırlatır. Bu bakımdan beyitte rind, bir çocuğa benzetilmiştir. Rindler çoğunlukla akıllarıyla değil duygularıyla hareket ettikleri için her türlü kayıttan azade olmuşlardır. Onlar duygularıyla hareket ettikleri için daima mutludurlar. Beyitte “hâce” ile kastedilen zâhidlerdir. Zâhid kimseler de rindlerin aksine daima akla göre hareket etmeye çalışırlar. Rindlerin çılginca hareket etmeleri ise, mektepten koparak kendi başına hareket eden çocukların bağımsız tavırları gibidir.

Dil kayd-ı ‘aklı selb ideli şâd olup gider
San tıfıdır ki hâceden âzâd olup gider
(G. 141/1)

Sûfi safâ-yı câm ile dilden keder gider
Rindân-ı sine-sâf ile gel eyleme ‘inâd
(G. 38/3)

8. Dünya ve Ahiret (Cennet-Cehennem)

Bâkî “bugün bana yarın sana” deyimini kullandığı bir beyitte rind ve zâhidin türevleri üzerinden rind ve zâhid çekişmesinin bir başka örneğini sunar. Muhabbet erbabı olan rindler dünyanın sıkıntısını çekse de zâhid sıfatlı sûfi, ezeli rakibinin bu durumuna sevinmemelidir. Çünkü gün gelir bu kez o sıkıntılar içerisinde kalabilir.

Dünyâda çeker mihneti erbâb-ı mahabbet
Ey sûfi bu gün baña ise irte sañadur
(G. 105/3)

Abdâl’in vasıflarına ve anlam olarak bazen rindin türevi olarak kullanılmalarına yukarıda değinmiştik. Onların en çok bilinen özellikleri müstağnî edâları, kayıt dışı yaşamaları ve hayran bir şekilde diyar diyar gezmeleridir. Âşık da aşk ateşiyle abdallar gibi çıplak bir şekilde gezmektedir.

Âşık ki süz-ı ‘aşk ile ‘uryân olup gezer
Abdâldur ki ‘âlemi hayrân olup gezer
(G. 138/1)

Ser-âzâd ve özgür yaşayan abdallarla benzer nitelikleri taşıyan başka bir zümre de dervişlerdir. Kayıt dışı yaşam, her iki zümreyi rindlerin türevi yapar. Rindler, dervişler ve abdallar kendi ülkelerinin sultanlarıdır. Onlar, dünyada zâhidin temsil ettiği birtakım kayıtları ayak bağı olarak görürler. Aşağıdaki beyit bu muhtevayı barındırmaktadır.

Sultâna kayd-ı saltanat-ı dehr pâ-y-bend
Dervîş kendü başına sultân olup gezer
(G. 138/5)

Zâhidlerin cenneti ideal yer olarak görmelerini ayıplayan rindlere göre zâhidler huri ve gılman gibi şekli unsurlara takılıp kalırken kendileri sadece sevgilinin rızasını kazanma gayesini güderler. Sevgili, âşığın ilgisini karşılıksız bıraksa bile rindler aşklarından asla vazgeçmezler. Âşığa, vefasız sevgili cennetin huri ve gılmanlarından çok daha sevimli gelir.

Hûr u gılmân aña kim her 'âşık
Kendü yâr-ı bî-vefâsı hõş gelür
(G. 148/4)

Beyitte zâhidin türevlerinden vâ'izle olan çekişmede rind olan şair, rindliğin temel bakışını ortaya koyar. Vaiz, cennetin vasıflarını anlatmak gibi kısır bir döngü etrafında dolaşadursun âşık sevgilinin mahallesi âdetâ cennet bahçesi olarak gezer. Vaiz cennetin niteliklerini sıralayacağına sevgilinin mahallesini temaşa etse bu yerin zaten cennet bahçesi olduğunu o da anlayacaktır.

Var iken küyun ki seyr-i bâg-ı 'ukbâ bundadur
Cennet evsâfin kılur vâ'iz temâşâ bundadur
(G. 157/1)

İrfan sahibi rind bir âşık için ne sevinçli zamanlar ne de sıkıntılı ve zor devirlerin bir manası vardır. O dünyanın bir gün yok olacağını bilmektedir. O nedenle rind bir kimse geçici durum ve duyguların etkisinde çok kalmamalı ve onların kendine ayak bağı olmasına izin vermemelidir:

Cihânuñ fenâsın bilen rind-i 'ârif
Mukayyed gerekmez bahâr u hazâna
(G. 406/2)

Aşağıdaki beyitte ise Bâkî, sûfiye seslenerek ahirette kevser şarabı ile hurilerin olduğunu duyduğunu; lakin dünyadaki şarabın ve sevgilinin bir benzerinin olmadığını söyleyerek onları ahiretteki kevser ve huriden üstün tuttuğunu söyler. Sûfi, âşığı dünya hayatında günah olan şarap içme ve bir güzelin peşinden koşmaktan vazgeçirmek için cennette onlara karşılık gelen kevser ve huriyi anlatıp övse de âşığın şaraptan ve güzelden vazgeçmeye niyeti yoktur:

İşitdük âhiretde hûr u Kevser var imiş ammâ
Nazîr olur mu hey sûfi mey ü mahbûba dünyâda
(G. 449/4)

9. Zühd

Bâkî, Sultan II. Selim'in gazeline yapılmış bir tahmiste zühdü terkedip aşk rindlerinin mezhebine girmeyi salık verir. Buradaki zühd kavramıyla kastedilen elbette zâhidin gösteriş kabilinden sayılan zühdüdür. Zâhidin zühdü rinde göre aşka girmek için engel teşkil eder. Aşık can nakdini, put gibi güzel bir sevgiliye verip birkaç kadeh de şarap içerek kiliseye/meyhaneye girilirse rindlerin mezhebine dahil olunmuş olur. Klasik şiirimizde istiare yoluyla sevgili için "büt" kelimesi kullanılır. "Put daha çok kilise duvarlarındaki mozayikli tasvirler yerine kullanılır ve sevgilinin o tasvirler kadar güzel olduğu anlatılmak istenir."(Pala 2005: 78-79). Putun olduğu yerde kilisenin (deyr) olması da kuvvetli bir ihtimaldir. Tasavvufi bir bakışla kilisenin aynı meyhanede olduğu gibi, tekke veya dergahın remzi olduğu görülmektedir. Bâkî'nin bu manzumesinde de zâhidle açık bir çatışma vardır. Beyitte "büt" ve "deyr" gibi kelimelerin zâhidin yüreğini ağzına getirmek için söylendiği anlaşılmaktadır .

Terk eyle zühdi mezheb-i rindân-ı 'aşka gir
Nakd-i revânı bir büt-i zîbâ-cemâle vir
Bırkaç piyâle bâde çeküp deyr-i bâğa ir
Bülbül kitâbın almış ele pendî bu ki dir
Hôşdur piyâle bir sanem-i gül-'izâr ile
(T. 6/2)

Aşağıdaki beyitte ise Bâkî, zâhidin kılık ve kıyafetinin gizli bir şekilde şarap içmeye engel teşkil etmediğini, çünkü irfan sahiplerinin de şarabı Edhem'in tacından içtiklerini belirtir. Burada Edhem'le kastedilen kişi tacı ve tahtı bırakarak dervişlik hırkasını üzerine giyen meşhur sûfi İbrahim Edhem'dir. Söz konusu beyitte şarabın Edhem'in tacından içilmesi ariflerin istigna sahibi olup dünya mal ve makamına yüz vermediklerini göstermek içindir. Tasavvufi mahiyette kaleme alınan bu beyitteki irfan sahipleriyle dervişler, içtikleri şarapla da ilahi aşk kastedilmiştir. Bu bakımdan zâhidin gösterişli cübbe ve sarığının içki aleminde herhangi bir kıymetiharbiyesinin olmayacağı dile getirilmiştir.

Nihâni 'işrete mâni' degüldür kisvet ey zâhid
İçerler bunda 'ârifler toluyı tâc-ı Edhemden
(G. 360/3)

10. Cehalet ve İrfan

Aşağıdaki beyitte âşık, gül yüzlü bir sevgiliye seslenir. Ona gönlünü irfanla doldurmasını, yol arkadaşlarını irfan sahibi mert kimselerden seçmesini, kitap gibi cahil kişilere açılmamasını ve sır vermemesini öğütler. Beyitte rind, irfan sahibi merdi karşılarken zâhidin yerini cahil şahıslar/rakipler almıştır. Beyitte her ne kadar rind ve zâhid çekişmesi açık bir şekilde verilmese de rindliğin temel özelliklerinden olan irfanın ve arifliğin öğütlenmesi önemlidir. Arifin zıddı olan zâhidin en önemli özelliği irfan yoksunu ve cahil olmasıdır. Bu bakımdan beyitte “şahs-ı nâdân” ile kastedilenlerin gerçek ve samimi aşktan bihaber olan zâhidlerin olması kuvvetle muhtemeldir.

Derûnuñ pür-ma'ârif hem-nişinüñ merd-i 'ârif kıl
Açılma ey yüzi gül şahs-ı nâ-dâna kitâb-âsâ
(G. 2/3)

Bilgisiz olan zâhid, sözün kıymetlisinden özellikle de şiirden anlamaz. Hatta şiire çoğu zaman burun kıvrır. Bu bakımdan o, Bâkî'nin şiirine de kulak vermez. Onu dinlemeye layık görmez. Nasıl ki cahil bir kimse incinin kıymetini bilemezse zâhid de Bâkî'nin inci kıymetindeki şiirlerinden hiçbir şey anlamaz.

Şi'r-i Bâkiye kulak tutmasa zâhid ne 'aceb
Söz güherdür ne bilür kadrini nâ-dân güherüñ
(G. 277/7)

11. Münafıklık

Bir beytinde Bâkî, vaiz ismiyle şiirine aldığı zâhidi münafıklık kavramı üzerinden alaya alır. Vâiz minberdeki vaazında şarap içenlere münafık demiştir. Oysa rind olan şaire göre zaman münafıklık zamanıdır. Çünkü bahar gelmiş, güller açmış ve her taraf yemyeşil olmuştur. Havalanın ısınıp insanların kırlara ve bahçelere yahut su kenarlarına gittiği bu mevsim, gül renkli şarap içme mevsimidir. Şair beyitteki “münafık” kelimesini rindle ilgili olarak kullanmış görünse de aslında zâhidin klasik tavrına gönderme yapmaktadır. Nitekim, Bâkî'nin kimi şiirlerinde bunun pek çok örneği vardır.

Müdâm içen münâfıkdur dimiş minberde bir vâ'iz
Ne çâre hey müselmânlar münâfıklık zamânıdır
(G. 181/3)

Münafık dinde iki yüzlü davranan demek olup çoğunlukla divan şiirinde zâhidin sıfatlarından birisidir. Çünkü o, vaaz kürsüsünde yahut farklı bir mecliste çoğu zaman fakirliği överken bir yandan da cimrilik yapıp dünya malını tepeleme yığar. Bu bakımdan da âşıklar tarafından bu ve benzeri davranışlarından ötürü ve özellikle de Allah aşkında samimi olmadığı için

zâhid, sevgiliye büyük bir sadakatle bağlı olan âşıklar tarafından münafık bir kimse olarak görülür. Aşağıdaki beyitte de şair bu nedenle sevgilisinden münafık olarak nitelediği zâhide kulak vermemesini, çünkü onun sözünün bu kötü karakterinden dolayı doğru ve muteber olmadığını belirtir.

Gûş tutup münâfıka cevri ko yâr-ı sâdika
Dil-ber odur ki 'âşika müşfik ü mihrbân ola
(G. 404/3)

12. Nasihat

Zâhid tipi rind olan âşığı gördükçe ona sürekli nasihat eden bir kimsedir. Onu her fırsatta güzellerin ve meyhanenin yolundan çevirmeye çalışan bu tip, âşığı nerede görürse görsün bir an olsun öğüt verici tavrını bırakmaz. Dine ve dünyaya sadece dışından ve dar bir pencereden bakan bu şahsın öğütleri âşığa asla fayda sağlamaz. Bilakis âşık, artık tacize varan bu öğütlerden sıkılır ve muhatabına karşı kendi görüşünü kalemiyle savunmaktan geri durmaz. Örneğin aşağıdaki beyitte Bâkî, zâhidin onu aşk yolundan çevirmeye çalışan öğüdünün onu engelleyemeceğini, çünkü deli gönlü karşısında çelik zincire benzettiği bu nasihatlerin duramayacağını belirtir:

Hevâdan men' ider pendüni muhkem sanma ey zâhid
Kırar zincir-i pûlâdı dil-i dîvâne katlanmaz
(G. 196/2)

Kendisini aşk sarhoşu, zâhidin nasihatlerini de efsaneye benzeten Bâkî, sevgiliye karşı büyük bir aşk beslediğinden dolayı zâhide dini mahiyetteki bu öğütlerinin yine fayda etmeyeceğini kendisine açıkça söyler:

Zâhidâ 'aşk içre te'sîr eylemez Bâkîye pend
Mest-i lâ-ya'kil bilürsin diñlemez efsâneyi
(G. 509/6)

Âşığı sevgilinin yolundan çevirmeye çalışan sûfî, her ne kadar cennetteki hurilerden dem vurup onların güzelliklerini övse de aşkında samimi olan şair sevgilinin harman tanelerine benzettiğini güzellik unsurlarından hiçbirisini hurilerin gözünün karalığına değişmez:

Sevâd-ı çeşm-i havrâya değişmez âdem ey sûfî
Saçılmış hirmen-i hüsninde yâruñ dâneler vardur
(G. 187/4)

Vaizin vaazında cenneti tasvir ederken zikrettiği şarap, huri gibi nefse hoş gelen güzelliklere şair, gerçek hayatta yani bu dünyada kavuşmak istediğini belirtir. Bu şekilde zâhidi alaya alıp onun nasihatlerini dünyada bir bir yerine getirmek ister:

Getürsem pendini bir bir yirine vâ'iz-i şehrûñ
Bahâr olsa nigâr olsa şarâb-ı hõş-güvâr olsa
(G. 452/2)

Zâhid âşığa olduğu kadar kimi zaman sevgiliye de nasihatte bulunur. Nitekim bir beyitte zâhidin aşk yolundan uzak durup günahlardan sakınma konusunda yüzünde henüz tüy bitmemiş genç sevgiliye öğüt vermesi sebebiyle tüm âşıklar zâhidin sakalını yolmaya çalışmışlardır. Zâhidin burada sadece âşığı değil sevgiliyi de aşk yolundan döndürmeye çalıştığı görülmektedir.

Pend eylemiş ol sâde-ruha zâhid-i nâ-dân
'Aşk ehli hüçüm eyledi rişin yola yazdı
(G. 529/2)

Rind aslında doğru ve yerinde ya da diğer bir deyişle hikmet sahibi bir kimsenin nasihatine karşı değildir. O sürekli her yerde yerli yersiz kendisine nasihat eden ve bu nedenle adı nasihatçıya çıkan dar görüşlü ve cahil zâhidin nasihatine karşıdır. Bu nedenle de şaire göre akıllı kimse zâhidin nasihatlerini bırakıp hikmet sahibinin sözüne uyarak zevk ve sefa süren kimsedir.

'Âkil odur ki şimdi koyup pend-i nâsihi
'Aş u tana'um eyleye kavî-i hakîm ile
(G. 403/3)

Şairin yukarıdaki beyitlerdeki düşüncelerinden farklı olarak bazen de çok olmamak kaydıyla nasihatçı zâhidin ara sıra kendisine öğüt vermesini, diğer bir deyişle aşktan dolayı perişan ve karmakarışık olmuş ve artık dayanma gücü de kalmamış gönlüne bir nefes verip onu tekrar canlandırmasını istediği de olur.

Dil-i şûrideye kıl pend ü nasîhat geh geh
Nefesûñ gelsün eyâ sûfi-i nâsih dem dem
(G. 331/5)

Zâhid, rind olan âşığa nasihatte bulunduğu gibi rind de zâhide onun kadar olmasa da bazı nasihatlerde bulunur. Örneğin aşağıdaki beyitlerde rind zâhide ibret gözünü açmasını ve güzel yüz ile Allah'ın cihanı süsleyen sanatının aynasına bakmasını salık verirken bir başka beytinde ise hakikatin sırrını kin

ve hileden uzak olan gönülle bilip aşkın gizli manalarını anlaması gerektiğini öğütler:

Zâhidâ îbret gözin aç sûret-i zibâyâ bak
Bir nazar âyîne-i sun‘-ı cihân-ârâyâ bak
(G. 239/1)

Hakikat sırrın ey zâhid dil-i bî-gıışş u gılden bil
Rümûz-ı ‘aşkı fehîm eyle biraz sen de bu dilden bil
(G. 312/1)

13. Günah

Zâhid, rindî çoğu zaman dinin dışına çıkmakla günahkâr olmakla itham eder. Halbuki Allah’a korkuyla değil sevgiyle yaklaşmak gerekir. Eğer zâhid de aynı rind gibi yüce Allah’a sevgiyle yaklaşırsa “âlemi mağrifet deryasına gark eyleyen, günahları çokluğuna rağmen çokça affeden Allah’ı” görecektir. Rind, beyitte zâhidin karşısında –üstü kapalı olarak- metoduna işaret etmektedir. Böylece zâhidin de kendi metodu anlaşılmiş olur.

Görme ey zâhid günâhum çokluğun şol ‘âlemi
Magfîret deryâsına gark eyleyen Gaffârı gör
(G. 71/6)

14. Kanaat

Rind olan kimse daima kanaatkârdır. Onun bu dünyayla ilgili pek bir isteği yoktur. Rindler hangi durumda olursa olsun yahut elinde ne olursa olsun daima Allah’ın nimetini hatırlar ve ona şükrederler. Bu bakımdan da Bâkî aşağıdaki beyitte rindlerin yolundan gitmeyi kendisine ve diğer insanlara öğütler:

Tutalum şîve-i rindân-ı kanâ‘at-pîşe
Tâ be-key hâtıra-i ni‘met ü nâz eyleyelüm
(G. 317/5)

SONUÇ

Bâkî, klasik şiirimize ait zenginliği şiirlerinde en aktif olarak işlemiş şairlerin başında gelmektedir. Bâkî’nin en çok bilinen yönlerinden biri de rindâne ve âşıkâne gazellerindeki rindliğidir. Onun edebî kişiliğini anlamak için rindliğindeki derin görüntüyü çözmek gerekmektedir. Klasik rind ve zâhid çekişmesi, Divânı’ndaki şiirlerinde –özellikle de gazellerinde- epeyce yer edinir. Şiirlerindeki bu rind edâ, bazen şairin gerçek hayattaki kimliği olarak

anılmaktadır. Ancak onun bahsedilen rindliğinin, klasik edebiyat geleneğinin bir parçası olarak anılması daha doğru bir bakış açısıdır. Sadece şiirlerindeki rind edâya bakarak şairin hayatına ve karakterine yönelik çıkarımlar yapmak çok da isabetli olmasa gerektir.

Bâkî'nin şiirlerinde rind ve zâhid kavramları, birçok farklı kelimeyle karşılanır; diğer taraftan Bâkî'nin bu terminolojiye renkli bir görünüm verdiğini de söyleyebiliriz. Bâkî divanında rind yerine bazen ona yakın olarak âşık, arif, derviş, abdal, ehl-i aşk, ehl-i dil, ehl-i hâl, ehl-i derd, ehl-i nazar, erbab-ı aşk, erbab-ı mahabbet, erbab-ı safâ gibi isimler kullanırken zâhid yerine de sûfi, vaiz, şeyh, şeyh-i sâlus, hâce, müderris, nâsih, münafık, nâdân, ashab-ı zühd, ashab-ı riya, ehl-i riya, erbab-ı zahir adlarını kullanır.

Bâkî'nin şiirlerinde kendisine çokça yer bulan rind tipi sık sık zâhide gösteriş yaptığı, riyakâr davrandığı, ibadetinde samimi olmadığı ithamıyla saldırır. Rinde göre riyakârlık yapan şeyhin yüz taneli tesbihinin karası, hakikatte bakılsa onun yüzünün karasından başka bir şeyi değildir. Muhabbet erbabı olan rindler dünyanın sıkıntısını çok fazla çekerler. Zâhid sıfatlı sûfi, ezeli rakibinin bu durumuna asla sevinmemelidir. Çünkü gün gelir kendisi de aynı sıkıntılar içerisinde kalabilir. Bâkî'ye göre rindlerin mezhebinde zühdü terk etmek gerekir. Burada elbette kastedilen zâhidin gösteriş kabilinden sayılan zühdüdür. Bâkî'ye göre akıllı olan kişi, parasını kadehe veren rindden başkası değildir. Rind, şairin pek çok şiirinde açık bir şekilde zâhide şaraba temayül göstermeyi teklif etmektedir. Şarabı haram kabul eden, şarap içeni tekfir eden birine böyle bir teklifte bulunmak onunla alay etmekten başka bir şey değildir.

Bâkî'nin kaleminde rind, zâhidi sürekli küçük düşürmeye çalışır. Divandaki şiirlerden anladığımıza göre zâhid aslında fırsatını bulsa kendisi de şarap içer. İçtiği şarabın tesiriyle semâ'ya girse de bu hiçbir mana ifade etmez. Bâkî, gazellerinde semâ'yı zâhidin ritüelleri arasında saymaktadır. Aşk sarhoşlarının meclisi çoğalıp devamlı devredecektir. Meyhanede ya da içki meclisinde rindlerin elindeki kadeh sırayla içilir ve devredilir. Devir, bir halka içerisinde gerçekleştirilir. Rindlerin halkası felek, kadeh de parlak ay olacaktır. Rindlerin oluşturduğu halka ayın gökyüzündeki hareketleriyle ilişkilendirilir. Âşık, sevgilinin her zaman yanında onun mahallesinin sâkinlerindedir ve devamlı ağlamaktadır. Süpürge olmuş kirpikleri devamlı aşk mahallesini süpürür. Zâhidin ise sakalıyla bu işi yapmak için yeltenmesine hiç gerek yoktur. Zâhid, kendi samimiyetsiz sevgisinin kabuğu mahiyetindeki sarığını değerli addedip başında taşırken rind olan âşık, kadehi -dolaylı olarak aşkı- temsil eden "sâgar"ı başında taşımaktadır.

Sûfi (zâhid), âşığın (rindin) gözyaşını samimi aşkıyla denizler kadar artırmasını hiç önemsemmez. Onun aşkı karşısında denizler kadar gözyaşı dökmesini istemez. Rind onun bu durumunu yemden incinen eşeğe benzetir. Rind burada olduğu gibi zâhidi alçaltıcı ve öfkelenirici ifadeler kullanmaktan asla çekinmez. Nazar ehli insanlar, irfan sahibi ve basiret sahibi âriflerdir. Ârif (rind) olan âşık devamlı sevgilinin mahallesindedir. Sevgilini mahallesinin tozunun verdiği ıstırabı daima âşıklar çekmektedir. Bi-basar olarak adlandırılan kalp gözüyle göremeyenler yani zâhidler ise göz sürmesi gibi şekli bir ibadete sınırlar; fakat onun bile acısına tahammül edemezler. Rind, zâhidi sık sık ibadetinde samimiyetsizlikle suçlar. Zâhid ise rindi sürekli dinin dışına çıkmakla ya da günahkâr olmakla itham eder. Halbuki zâhidin Allah'a korkuyla değil rind gibi sevgiyle yaklaşması gerekir. Zâhid, eğer korkacaksa asıl rindle uğraşmaktan korkmalı ve ona ait sırları asla fâş etmemelidir. Bâkî şiirlerinde zâhidi “nâm u neng ehli” olarak nitelendirir. Çünkü rinde göre zâhid ibadetinde sürekli bir gösteriş içerisinde olup şan ve şöret peşindedirler. Divane ve çılgın âşık ise meyhaneden dışarı çıkmaz ve halk tarafından ayıplanmaktan da asla korkmaz.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, Muhammet Mutlu (2018). “Bâkî Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, Cilt:4, Sayı:4, s.s. 876-913
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1991). “Bâkî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 4, s.s. 537-540
- _____ (2001), *Bâkî ve Divânı'ndan Örnekler*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1995). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski Ve Yeni Harflerle)*, (Yay. haz. Aydın Sami Güneyçal), Ankara: Aydın Kitabevi.
- DİLÇİN, Cem, (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DOĞAN, Muhammet Nur (2002). *Bâkî*, İstanbul: Metropol Yayınları.
- DOĞAN, D. Mehmet (2008). *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- DURMAZ, Gülay (2003). *Divan Şiirinde Rind ve Zahid Çekişmesi*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

- ERGUN, Sadeddin Nüzhet (1935). *Bâkî Dîvânı Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul: Suhulet Kitap Yurdu.
- GÖLPINARLI, Abdülbâkî (2014). *Bâkî*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- İbn Sînâ (1995). *el-Kânûn fi't-tıbb*, (çev. Esin Kahya), Ankara: AKM Yay.,
- İPEKTEN, Halûk (2008). *Bâkî Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAPLAN, Hasan (2016). *Bâkî'nin Ses Dünyası*, İstanbul: DBY Yayınları.
- KAPLAN, Hasan vd. (2022). *Bu Devr İçinde Benem Pâdişâh-ı Mülk-i Suhan - Baki Kitabı*, İstanbul: DBY Yayınları.
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan (2019). *Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAYA, Bülent (2016). *Bâkî Dîvânı'nda Edebî Sanatlar*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KOŞİK, Halil Sercan (2018). *Bâkî'nin El-İ'âm Bi-A'lâmi Beledi'l-lâhi'l-Harâm Tercümesi (Fezâ'il-i Mekke) İnceleme-Tenkitleli Metin*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- KÜÇÜK, Sabahattin (2016). *Bâkî ve Dîvânı'ndan Seçmeler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2019). *Bâkî Dîvânı, Tenkitli Basım*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- PALA, İskender (2005). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- ONAY, Ahmet Talat (2019). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (haz. Cemal Kurnaz), Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- ÖZEN, Mine Esiner (1982), "Türkçede Kumaş Adları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi - Fatih Sultan Mehmed'e Hatıra Sayısı*, Sayı: 33, s. 291-340.
- ÖZTÜRK, Furkan (2007). *Bâkî Divanı Sözlüğü [Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük]*, Doktora Tezi, Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- _____ (2019). *Bâkî Dîvân*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- SUCU, Nurgül (2007). "Zâhid-Sûfi Tipinin Kimliği, Divan Edebiyatındaki Yeri ve Sosyal Hayattaki Örnekleri", *İstem*, Yıl: 5, Sayı: 10, s.s. 227-253.

- ŞAHİN, Esmâ (2011). *Bâkî Divanı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- _____ (2018). "Bâkî'nin 'Sünbül' Kasidesi Őerhi", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan zel Sayısı, Yıl: 4, s. 415-450.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ (1996). *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sfi Yahut Zâhid Hakkında*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- TARLAN, Ali Nihad (2001). *Fuzlî Divanı Őerhi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2003). *Bâkî Dîvânı Őerhi Notları*, (ed. N. Fazıl Duru-Sait OkumuŐ), Ankara: MeneviŐ Yayınevi.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1963). *Őeyhi'nin Husrev  Őirîn'i İnceleme-Metin*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- ULUDAĞ, Süleyman (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabcacı Yayıncılık.
- YILDIRIM, Ali (2012). "Epikürizm ve Bâkî'nin Bir Gazeli zerine", *Turkish Studies*, Cilt: 7, Sayı: 3, s.s. 2701-2709.